

ПОСТУП

ВІСНИК ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

ЗМІСТ

За здійснення національного ідеалу (*Евген Тома-
шівський*) — Вилітайте (*А. М.*) — Подоляночка
(*Святополк Чесина*) — Давне щастя (*Василь
Лімниченко*) — Юрій Немирич Канцлер Великого
Князівства Руського (*Д-р. Ігор Лоський*) — Поль
Бурже (*Л. Нигрицький*) — Перші українські ви-
бори в Галичині під владою Польщі — Літо (*Ме-
ріял*) — Тип (*Осип Назарук*) — Зі світа —
З гетьманського руху — Бібліографія — Всячина.

МАЙ—ЧЕРВЕНЬ

---

8. РІЧНИК

1928.

5—6 ЧИСЛО

Обов'язком кожного Українця-
Державника є передплачувати
одинокий того роду журнал

„ПОСТУП“

вістник літератури і життя

Виходить як двомісячник в обемі 4 — 5 аркушів друку

Містить: статті з області політики, соціології, релігії
й письменства, вартну белетристику оригі-
нальну і перекладну та багатий відділ бібліо-
графії.

Стоїть на становищі української державницької іде-
ології і редагований в дусі християнським.

Участь у „Поступі“ за 1927 рік брали: Андрусяк
Микола, Аненко І., Бать Ол., Гладилевич І. К., Заїкин
В., Др. Залозецький В., Др. Крипякевич І., Липинський
В., Лімниченко В., Др. Лоський І., Др. Лужницький Гр.,
Меріям, Монкевич Б., Монтрезор А., Мох М., Др. На-
зарук О., Нигрицький Л., Пасіка М., Петрійчук Ор.,
Саварин Д., Семчук С., Сохоцький І. Н., Фірак М.,
Шостаківський П. та інші.

Передплата на рік 10 зол., піврічна 5 зол.; для закордону річно
1·50 доляра.

Редакція й Адміністрація журналу „ПОСТУП“
Львів, вул. Сапеги 26/І.

ЕВГЕН ТОМАШВСЬКИЙ

За здійснення національного ідеалу

Майже кожен Край і Нарід переживаючи час від часу великий душевний підєм, звязаний з найбільшим напруженням сил, конкретизує свої іраціональні хотіння ставлючи перед собою, устами найкращих людей, національний свій ідеал; ідеал, що виходить з найбільших глибин духа нації; ідеал, який органічно родиться з усього того, що окреслюється словом — минуле; ідеал, який завдяки цьому є всеобовязуючим т. б. таким, за здійснення якого бувають примушені боротись не лише сучасники, але і всі їхні нащадки, коли вони не одірвуться від органічного життя нації; коли вони не опутані духом Сатани і не розірвуть Богом протягнуту безпереривну нитку, один кінець якої для зору людського никне в безмежній віддалі минулого, а другий неустанно тчеться в безмежну віддаль майбутнього. Такий ідеал, кажучи теперішньою вульгарною мовою, не може бути знятий з порядку денного, без ущерб для нації, аж доки він не буде сповнений.

І коли Великий Гетьман Хмельницький Богдан в момент величезного напруження сил тогочасної України-Руси казав польським послам: *Juzem dokazał o czem nie myślał zrazu, dokaze i dalej, com umyślił. Wybije z Lackiej niewoli naród Ruski wszystek!... Za granicę... nie pójde... dosyc czasu, dostatku i pożytku w Ziemi i Księstwie mojem po Lwów, Chełm i Halicz... т. б.* в Землі і Княжестві моїм по Львів, Холм і Галич — то це не були слова так собі на вітер сказані, а було це тогочасним способом сконкретизовання хотінь того, хто тоді з хаосу Русь-Україну підіймав. Було це висловленням наказу всеї Землі Нашої утвердити на ній сильне Гетьманство-Монархію, яка-б під собою збрала одвічні землі Київа.

І коли цей наказ Землі, це трудне завдання не вдалось виповнити Великому Гетьманови і його жертвеним Хмельничанам, коли не вдалось його сповнити цілому рядови їхніх духовних нащадків, то це не означало, що Українська Земля від нього відмовилась.

Кожен раз в момент душевного підйому перед синами Української Землі грізно, як не виконане зобов'язання, вставав заповіт прадідів.

День 29 цвітня 1918 року був днем, коли той, кому одному прислужувало се право, піднявся тяжкого тягару вести свій Край до сповнення його обов'язку.

Тому для нас, що не руйнуємо, а шануємо традицію Землі, акт 29 цвітня — се сповнення Гетьманом його обов'язку; тому т. з. національне повстання і установа Директорії є узурпацією і відступництвом від переданого Україні заповіту прадідів.

І сьогодні особливо мусимо пригадати слова Вячеслава Липинського:

„Слово“ Гетьманщини не стало ще і по нинішній день її „Тілом“. І тому то ніхто з нас не може, як коло задубівшого трупа, спокійно й байдуже пройти коло питання України — самого Гетьманства. Воно дратує і захоплює, воно викликає страшну зненависть і родить безмежну любов... ..Бо Гетьманство ще не здійснилось і не втілилось в життя... Кожен раз як на поверхні життя виринатиме Україна — виринатиме неодмінно разом з нею і Гетьманство. І так буде доти, доки воно не збудеться, доки не втілиться в життя той ідеал, який поставила перед собою в хвилині найбільшого національного екстазу, розбужена Великим Гетьманом Богданом, Велика Українська Нація. Без реставрації і завершення Гетьманства не може і не буде існувати Україна. Тільки після здійснення, розвитку, апогея і натуральної смерті Гетьманщини може прийти інший український державний і соціальний лад... Всі-ж хиби Гетьманства, всі його дотеперішні помилки, це борикання ідеї з життям, це опір хаосу... який... воно хоче по своєму образу і подобию перетворити. Викликаний хибами і помилками упадок Гетьманства в XVII ст. і його упадок в 1918 р. це не агонія, а тільки спроба сил. Це не послідне зітхання того, хто вже набувся, хто перейшов уже через свій апогей, хто показав уже все до чого він здатний. Це тільки хвилева невдача, тільки помилковий крок того, хто може і хто хоче бути; того, хто бореться з хаосом життя, маючи вже дані на те, щоб його побороти“.

Тому, ми гетьманці, мусимо собі ясно усвідомити свій обов'язок і просити Бога, щоб не позбавив нас розуму і сил у борні за виконання свого обов'язку.

Передовсім мусимо тямити, що Гетьманство, а значить і Українська Держава, не може удержатись без сил консервативних.

Консервативні-ж сили — в першу чергу — се сили хліборобського класу. Сьогодні вони в трьох таборах: українському, польському і московському.

При поверненні України до її Гетьмана ці сили будуть разом. Але як в XVII ст. навкруги консервативного осередка Війська Запоріжського, навкруги покозаченої шляхти, почали збиратись консервативні сили всеї України, так і сьогодні навкруги консерватистів з українського табору мусить початись збирання консервативних сил сьогоднішньої України. І воно почнеться рівнобіжно зі зростом консервативного осередка в українському таборі. Але марним буде кристалізаційний процес при відсутности здорового і міцного кристалу...

Тому особливо важне і трудне завдання цього збирача чи прийомника до якого будуть приходити ті, що від нього візьмуть образ і форму, даючи йому свою силу.

Тим більше мусить бути напруження сил для організації і скріплення консервативного осередка в українському таборі; напруження сил, в результаті якого виріс-би дійсно моноліт зі свідомою покорою перед Найвищою Владою Нашої Землі; моноліт, який в стані був-би дати з себе зростаючим силам тої Землі приклад і форму.

Основу дадуть сини хліборобські, бо це їх — природніх консерватистів — одвічне завдання.

Та щоб сини хліборобського класу з українського табору, починаючи з його верхів і кінчаючи низами, змогли виділити таку монолітну групу при Гетьманстві України стоячу, неминуче мусить наступити їх обопільне зрозуміння.

Сьогодні Ідея, Зміст і Організація нашими хліборобськими верхами дана. Силу і розгін дадуть їй сини з самих нетрів села. Але горе, коли возгордившись почуттям власної сили знехтують віковий досвід тих, що в крові його мають. У взаємному борсанні і хаосі загине розпочате діло, як не раз це траплялось на тернистому шляху України-Руси, де часто-густо кожне діло з великими потугами родилось на те лише, щоб зараз-же підпасти внутрішньому розділові і розкладові...

Треба вміти здобути в собі самому силу, поступитися власною загонистістю, треба пройти через покору перед Всемогучим Богом на Небі і Авторитетом Гетьманським на Землі.

Вилітайте!

Вилітайте!

Рвіться в простори!
ваша сила в розмаху крил...
чим дужчий розмах — тим більше сил...
Рвіться!

Летіть поміж зорі...
розсипайте на землю їх розмахом крил...
летіть вічно радісні, юні —
понад прірви життя, понад скелі —
між зір!...

Гей! розступіться, дайте дорогу!
Усі — усі розступіться!
молодість на шаленому коні їде...
дорогу дайте, дорогу!..
кров закипіла, серце спалахнуло...
Ви — німі, холодні, замерші —
розступіться!..
Вам місце в могилі,
на живім шляху його нема...
ми живі!

геть мертві!
в могилах спать, у землі...
...і хрестів над могилами вашими не буде —
хрестів не буде...
їх ставлять полягшим у бою, в боротьбі...
борються живі...

ви ж — мертві... мертві!
Життя ви не знали...
не впізнали ні бажань, ні надії...
не вірили, не страждали, не любили...
вмерли — бо смерть по вас прийшла...
ви — її не шукали!

Ви — нічого не шукали!...
...шукання...

святе шукання...
хиба ви розуміли, що в нім сила,
що в ньому життя!
Мерці — живі мерці... мертвими народжені,
неживими померші...
Ні! вмерти не могли ви, — вас пожерли, проглинули
довгі, довгі дні —

сумні... сумні... сумні...
Ви сум несли з собою, в собі...
розлили його довкола, троїли ним живих...

зброя ваша — сміх зневіря,
 сміх — отрута...
 ...на могилі вашій —
 ні барвінок, ні зелена рута...
 гола, суха могила — пустир!...
 і втопчуть її люди — не знаючи, що під землею

— Ви...

СВЯТОПОЛК ЧЕСИНА

Подоляночка

Motto: Зазулько! Зазулько!
 Птичко моя —
 Чис була?
 Чис чула?...

. . . . .

Гудульська церква. Стіни побиті дощем, висушені вітром, поскипані морозом. З розколинами, гей зморщками. Темносіримі. Криша хиляється до весняної землі. Проліски несміливо зазирають крізь тин. Трава вилискується соняшною зеленою. На ній дівчатка побралися за ручки і хиляють ними у вітряний танок. Співають. Ротики гей ягідки.

Десь тут була подоляночка...

Десь тут була подоляночка...

Вона тут стояла, до землі припала,
 личка не вмивала, бо води не мала...

Проліски колишуть сумно голівоньками:

... А була тоді ще весна!

Ясніли бір, лани, луги.

Кругом співали,
 гуляли —

русалоньки кружляли
 танком круги...

Ішли князі походами:

Буй Тури, Сонечка...

Косичилися хутори,
 віконечка...

і личенька косичилися
 любовстю

над воями, чілками,
 бунчуками, стрілками

милюстю.

Великокняже Сонце,
 Сонечко

хрестом давало провід,
 мечем втинало слід —

так любо, тепло, мигом, дрібонечко...

Ясніла Україна від краю до краю
 радістю, щастям — не знала одчаю.
 Гнулися в послузі горді погани,
 а Русь верхами... а Русь верхами
     клала тереми, клала святині
     Богу одному
 (і більш нікому)
 на честь, на славу всій Україні.

Від церкви за угла шепотом легіт:

Яке це щастя було, яка це прегарна весна!
 ...Минулася сонцем вона...
 І літо перлою присло...
 Зівяли в осени цвіти
 і стали марніти... і стали марніти...
 Хтось буревієм подихнув,
 зморозив кедрові стіни
 і заметіллю сколихнув
 хрест на шпильях України.
 Верхи стремтіли в завзяття.
 кремезні дуби знад Прута
 вісти трембітами слали,
     що Україна невгнута.

Хтось: Невгнута була та недовго —
 доки Сонечко сонцем сіяло.
 Пюмеркло Сонечко ясне,
 личко Дівичі зівяло.
 Із Тьмутурокані ізгої,
 Хамові нащадки люті,
 подерли киптар України,
 оплювали смужки незбуті.
 Ордами чорними впали,
 Матір за бранку пігнали
 а на Україні, а на Україні
     попелища стали...

За тином ворущиться земля. Комашкою дрібонькою здійсмається
 скарга:

Ой, що я зробив!...
 . . . . .
 Я матір продав...
 Я Матір, я Неньку за бранку пігнав...
 Тепер мене Рідна Земля
 каменем давить важким —
 тепер мені миру нема
 костям поганим, лихим...
 Прокляття впало на карб,
 я честь України топтав,

я нівечив Неньчиний скарб,
тепер на віки пропав!...

Тепер Вона личко ясне
не в Прута хвилях купає,
грудьми на сирій землі
ридає... ридає...

Блакитними плесами надлітають ластівки:

Не впала, не впала —
хоч ти її гнав!
Дитина не дала!

Голос розпуки зі землі: Я згинув, пропав...

Чорний ворон криче: Ти згинув давно!...
Ще за життя
ми серце роздовбали в тобі,
ми серце закули в жалобі —
у тебе гнигтя.
Тепер твої кости розкинем...

Вихор: Ми порох розвієм ярами...

Ворон: Туман закриє твій спомин
на віки, віками...

Діти колихають ручками. Співають:

Не дали колись,
не дамо тепер
Геній України
живе, не вмер!
Геній України:
Серце Золоте
заховане в храмі
живе...! живе!...

З церкви від ікон лине проміння. З промінням голос:

Тут я живу,
тут я будую
щастя, спокій.
Тут я царюю.
Тут я люблю,
тут я прощаю,
жертву несу
для мого Краю!
Тут я не впала
з личком немитим —
я тут стою,
давно вже стояла
з серцем відкритим!

З серцем любови,
жертви і сили —
Верніть до мене!... Верніть до мене,
Дітоньки милі!...

Діти співають: Устань, устань подоляночко!
Вмий си личко, як скляночку!

— — — — —
Чи вернуть?

ВАСИЛЬ ЛІМНИЧЕНКО

Давне щастя

Під грушею, в садочку, гойдається колисочка. Малесесенька, кедрінова, на зісуканих терезах.

...Люлі, люлі...

Мою голівку з кучерями гласкає вітрець. Він жеж час до часу й розхилює колихливе верховіття груші й розкриває перед моїми очима блакитні небес. А я на них дивлюся й манісенькими губками шлю їм мої перші усміхи, пречисті, райдужні...

...Люлі, люлі...

Крізь прозелень листя заблукав над мою колисочку соняшний промінчик. Підіймаю до нього рученятка й перебіраю пухкими пальчиками. Так рвуся до того промінчика, так рвуся...

...Люлі, люлі...

Щось близько залящіло.

Тьох тьорох, тьох, тьох тьорох...

Надімною з'являється вусата голова мого батька. Чіпаюся пальчиками, вуса й усміхаюся, так радісно:

— Тата!

...Тьох тьорох тьох, тьох тьорох...

Д-Р. ІГОР ЛОСЬКИЙ

Юрій Немирич Канцлер Великого Князівства Руського

IV.

Згадана вже жінка Андрія виховує сина Стефана в догмах нової віри і з ним аріяństwo завойовує міцні позиції у Черняхіві. Одружується Стефан з Марією Войнаровською, також аріянкю. Він і засновує в Черняхіві вперше аріяньський збор.

Стефан Немирич живе ще в часах, коли приналежність до нововірства не дуже переслідується в Річі Посполитій і його віра, так само як ці непорозуміння, які він наприклад у своїх родичів має з сусідами, не стають йому на перешкоді бути обраним київською шляхтою в 1620 році на почесний пост підкоморія київського*).

Перехід на аріяństwo, зближує Немиричів до західньо-європейської культури. Але стаючи щораз більше європейцями вони гублять з другого боку звязки з тою українсько-руською стихією серед котрої вони живуть. До проявів цієї стихії, як наприклад до козацьких рухів ставляться вони ворожо. Так підкоморій Степан бере участь у втихомирненню козацького повстання у 1625-у році — і після поразки козаків під Куруковим — він знаходиться в складі комісії, що з рамени уряду Річи Посполитої, мала виробити нові норми для козаків і зредувати їх кількість до 6000.

Вмирає підкоморій у 1630-у році лишаючи трьох синів — Юрія, Стефана і Володислава. Найстарший Юрій ледви доходить у тім часі до повнолітності. Юрій Немирич дістає як на ті часи дуже старанне виховання. З початку в дома, потім в аріяньській Академії у Ракові. Раків, тепер брудне³ містечко на Радомщині, є на грані XVII-го століття центром аріяньського чи соцініяньського руху в Річі Посполитій. Власники Ракова — Сенінські, горячі ісповідники нової віри засновують тут друкарню, в якій друкується безліч полемічної аріяньської літератури — латинською, польською, німецькою і иньшими мовами. Там повстає теж академія, що швидко досягає великої популярности.

І дійсно з педагогічного боку аріяне зуміли поставити свою академію дуже добре. Правда головну увагу зверталось тут на діалектику, щоби вихованці школи могли бути добрими оборонцями своєї віри. Але одночасно з тим досить основно вивчалися старі і нові мови, географія, математика і все иньше, що належало до гуманістичного виховання. Академія набрала такої слави, що туди почала надсилати своїх дітей православна українська і білоруська а навіть католицька шляхта. Були часи, що число учнів досягало 1000 чоловік. Професорами в академії були звичайно самі видатні з аріяньських проповідників — поляки і чужинці — як наприкл. Криштоф Остерод, Мартін Руар, Андрій Войновський і иньші.

*) Antoni, op. cit.

Крім того у Ракові відбувались релігійні і філософічні диспути, звіттам велося листування з цілою освіченою Європою. Слава Ракова лунала далеко поза межами Річи Посполитої і не даремно називано його Сарматськими Атенами.

В такому осередкові провів свої юнацькі роки Юрій Немирич. Товаришами його по школі були його земляки Чапличі, Суходольський, але особливо заприятелювався Юрій з Андрієм Вишоватим - унуком відомого провідника антитринітарського руху Фавста Соціна. І вже значно пізніше десь у 1643 році, коли Вишоватий приїздить на Україну, він гостює у Немирича. Останній супроводить його у подорожі по Україні. Коли вони переїздять через річку Орел — то біограф Вишоватого вкладає в уста Юрія такі, повні захоплення і подиву перед приятелем дитячих років слова: ¹⁾ »Як колись одноімєнник твій Святий Апостол Андрій йшов у ці краї проповідувати Слово Боже Скитам, так тепер і ти з тою ж метою ідеш його дорогою.«

Вже в академії Немирич виявляє неабиякі здібности, бо на нього звертає увагу ректор академії Мартін Руар. Після закінчення у 1631 році Академії одночасно з іншими молодими людьми — Суходольським, Чапличем, Миколою Любінецьким і іншими, — вирушав Немирич у товаристві свого ментора - Андрія Рутковського в подорож до Західної Європи. Згаданий Руар дає йому рекомендації до своїх знайомих в тому числі до дуже відомого у ті часи філософа і політика — Гуга Гроція. В своєму листі до Гроція Руар як найтепліше рекомандує йому Немирича і просить допомогти йому в його студіях ²⁾.

На жаль ми посідаємо дуже мало відомостей про перебування Немирича за кордоном. Знаємо лише, що йому вдалось побувати у всіх центрах, де купчилось інтелектуальне життя тогочасної Західної і Північно-західної Європи. — Він по черзі побував у Лейдені, Копенгазі, Оксфорді і довгий час залишився у Парижі. У всіх цих містах він слухав лекцій у місцевих університетах і знайомився з видатнішими представниками європейської науки, як Гроцієм, Гассенді і іншими.

В Копенгазі він мало не погодився їхати до південної Америки — до чого намовляв своїх молодих земляків - Христофор Арцішевський, що був на службі в західно-індійській кампанії. Поїздка чомусь не відбулася і Арцішевський поїхав сам здобувати лаври у війні з Еспанцями за Бразилію, в якій дослужився навіть степеня адмірала ³⁾.

Гарна підготовка, яку дістав Немирич у Раківській Академії, його знання чужих мов, рекомендації від таких відомих в Європі осіб як Руар і нарешті його багатство, забезпечували йому гарний прийом у тих місцях, де йому прийшлося побувати. Йому пощастило побувати в Європі в тім часі, коли Галілей творив підвалини сучасної фізики, Декарт - філософії. Нарешті з Макіявеллім і іншими політичними письменниками кінця Ренесансу починають набувати право горожанства науки суспільні. Томас Мор пише свою »Утопію«, де зупиняється над

¹⁾ Christophori Sandii opus posthumum. Bibliotheca Antitrinitariorum Freystadii 1684. ст. 236.

²⁾ Martini Ruari — Epistolarum selectarum centaria. Amsterdami 1677. ст. 162.

³⁾ Оп. Левицький — Передмова до т. VI го, I-ої частини »Архива Ю. З. Росції. ст. 165. Krzyżanowski — Dawna Polska. ст. 416.

питанням організації праці. Альтузій проголошує суверенність індивідууму. Той самий Гроцій кладе в своєму »Праві війни і миру« головні підвалини міжнародного права.

Всі ці ідеї знаходять відгук у вразливій душі молодого українського шляхтича. Спостерігаючи його дальшу діяльність ми бачимо, що політичні питання завжди найбільше цікавили Немирича. Його державний ідеал, який він зпочатку хотів здійснити у межах Річи Посполитої, а потім в Українській Козацькій Державі — ідеал республікансько-федеративної держави типу Голандії або Швейцарії¹⁾, без сумніву з'явився у нього після знайомства з представниками тодішнього »лібералізму,« як Гроцій. Періодом закордонної поїздки Немирича датується його перший друкований твір. Це є, треба думати, політично-інформаційного характеру брошура під заголовком »De bello Moscovitico,« яка побачила світ у 1634 році у Парижі і була присвячена польсько московській війні²⁾.

В тому ж році як з'явився цей його твір, Немирич мусить залишити гостинний Париж. Домашні справи — смерть матері, і війни, що їх розпочав король Володислав, кличуть його до дому.

По приїзді бере він участь у боях з Москалями під Смоленськом, а потім у війську Конецпольского воює на Волощині проти Турків.

V.

Повернувши з війни Юрій оселюється в одному зі своїх маєтків Горошках. Правда, господарством займається він мало, бо всіма маєтностями, що їх лишив по собі старий підкоморій, завідує середній брат Стефан.

Аж у 1648 році підчас елекційного сойму, брати переводять остаточний поділ маєтностей. Взагалі відносини поміж братами дуже гарні. Спільні ідеали, спільна віра, ще більше зміцнюють цю братерську любов і єдність.

Не можна сказати того самого про їх відносини з іншими родичами. З цими мають Немиричі багато конфліктів. Особливо голосна була справа поміж підкоморичами і їх дядьком Олександром, з так званої Олевської лінії. Справа почалась з того, що дві тітки молодих Немиричів — Теодора Руцька і Теофіля Цеклинська — обидві аріянки, вмираючи залишили свої маєтки небожам. Маєтки ці входили в склад Олевського ключа. Таким чином молоді Немиричі ставали близькими сусідами свого дядька Олександра. Останньому це не сподобалось у першій мірі тому, що взаємини поміж двома галузями роду Немиричів були вже давно напружені, бо коли Черняхівські Немиричі перейшли на нововірство, то їх Олевські родичі міцно тримались старого благочестя. І Олександр чинив всякі перешкоди, аби не допустити небожів до володіння маєтками.

Ці останні, в свою чергу, чекали лише нагоди, щоб порахуватись з родичем. Нагода ця з'явилася значно пізніше. Олександр Немирич посварився був зі своїм сусідом Прежовським і згідно прийнятому тоді

¹⁾ Лист воеводи Лещинського до короля з 5-IX-1658 у Kubali — Wojny duńskie стр. 530-32.

²⁾ Передмова до »Stecicae« — Рутковського Амстердам 1651.

на окраїнах Річи Посполитої звичаю, напав 1642 року з цілою бандою озброєної челяди на маєток Прежовського Лопатищі. Майно розграблено, будинок спалено, челядь побито. Правда за цей вчинок Немирича засуджено на вигнання, але в ті часи було дуже легко обійти всякі судові постанови. Немирич відразу поїхав до Варшави і вернув звідтам з глейтом від короля Володислава, що дав йому змогу далі спокійно жити в своїй Івниці.

Розбішений Прежовський мусів шукати собі спільників, якіб допомогли йому самому покарати напасника. Ці спільники знайшлися дуже швидко в особах братів Немиричів — найстаршого Юрія і наймолодшого Володислава. Вони допомогли Прежовському зробити, в свою чергу напад на Івницю. Маєток зруйновано, а самого господаря тяжко поранено¹⁾. Ось як полагоджувались в ці часи непорозуміння поміж родичами на Україні.

В родинній літописі Юрія Немирича і його братів описаний вище випадок не є самотнім. В їх родинному архіві находимо згадку про конфлікт братів Немиричів з їх сусідом Чудовським, який вони зліквідували у подібний спосіб — себто слуги напали на маєток Чудовського Рокитно — »порубали слободу, людей розігнали, а на цьому місці поставили шибеницю«²⁾.

Але дуже осуджувати молодих Немиричів за такі вчинки ми не можемо — бож в решті вони лише йшли за духом і звичаями свого часу.

VI.

Нападами на сусідів і родичів далеко не вичерпувалась діяльність Юрія Немирича в ті часи. Головна справа якій він присвячує найбільше енергії, — це оборона і пропаганда нововірства. В ті часи соцініянству і иньшим антітринітарським сектам. У Річи Посполитій загрожувала велика небезпека. Настрої громадянства, щодо диссидентів різко змінюються. Серед самого реформаційного руху панує страшний розбрат. Спеціально антітринітаріїв поборюють крім католиків, ще представники иньших течій — лютеране і кальвіністи.

Правда рівнобіжно з тим як у коронних землях соцініяне зазнають все більших утисків — тим енергійніше ширять вони свою пропаганду на теренах українсько-руських. Віддалення від центру, більша віротерпимість з боку православного духовенства і шляхти роблять те, що в той час, коли на Заході Річи Посполитої соцініянство зовсім упадає, то на Волині і Київщині завойовує воно собі нові позиції. Сприяють цьому ті міцні протектори яких має соцініянство на цих землях в особах місцевих магнатів Чапличів на Волині і Немиричів на Київщині. І ці і другі заїніціюють у своїх маєтностях повстання нових аріанських громад. Чапличі у Киселині, Немиричі у Черняхові засновують школи, де мають виховуватись адепти нової віри. На жаль час не схоронив нам майже ніяких даних щодо цих шкіл — але ми можемо напевно ствердити, що оминаючи своє спеціальне завдання, вони сприяли підняттю загального культурного стану населення.

¹⁾ Antoni, op. cit. ст. 219.

²⁾ В. Липинський — Генерал артилерії Великого Князівства Руського ст. 1-2.

Поруч Чапличів і Немиричів треба поставити ще таких аріяньських письменників, як Пржинковські та Любінецькі. За ними йшла родова дрібна шляхта, серед якої особливо ширилось аріяньство, і міщане.

Але головна роля у цілому аріяньському рухові на Українських землях належала без сумніву Юрію Немиричу. Користаючи зі звязків, які одідичив був по своїх предках серед керуючих кругів Річи Посполитої, він завжди бере на себе ролю оборонця своїх одновірців перед цими кругами. Він уряджує диспути з представниками иньших ісповідань, організує соцініяньські зїзди і сам словом і письмом невтомно пропагує свою віру.

Всі починання соцініяньські як і персонально міністри (так звалися соцініяньські пастирі) і проповідники находять в нім щедрого мецената. Нарешті варто тут згадати й про літературну працю Юрія. Треба думати, що вона була богатша від цього, що ми про неї знаємо. Історія зберегла нам лише назви двох його творів¹⁾. Це аріяньські »Молитви і гимни,« що виходять 1650 року і коментарій на послання до Єфесян під заголовком »Periphrasis et paraphrasis Panopliae Christianorum«, які здається лишилися в рукописі. Перу Немирича належить теж памфлет на католицизм який викликав страшне обурення католиків.

Активність українських аріянь особливо збільшується після катастрофічного для них 1638 року. Цього року Сойм ліквідує їх головну цитаделю у Польщі, Раківську Академію та рішуче заборонює їх збори так, що вони мусять перейти до якогось з дозволених обрядів, бо інакше загрожують їм суворі кари, аж до конфіскації маєтків і баніції вклучно.

Правда, за ініціативою тогож Юрія Немирича, на тому ж соймі 30 квітня, вноситься протест проти цієї постанови на якій підписуються не лише представники загроженого в своєму існуванні соцініяньства, але і православні як князь Четвертинський і навіть деякі католики.

Але протест не помагає. Грізні для цілого антітринітарського руху постанови лишаються в силі. Так основно змінюються релігійні відносини у Річи Посполитій за приблизно шістьдесять років. Реакція польського суспільства проти еретиків, се ясний показчик того, як ефемерним не дивлячись на весь свій буйний розцвіт був цілий реформаційний рух в Польщі. (Долі антітринітаріїв зазнають всі иньші протестантські течії). Коли в західних державах протестантизм і реформація стали поважним чинником в їх духовому культурному і політичному розвитку, то в Польщі, рух цей збільшить лише той внутрішній нелад і хаос що там панував, щоби врешті безслідно зникнути.

Але Українські землі Річи Посполитої, ще пару десятків років продовжують бути »землею обітованою« для прихильників науки Соціна. Тут аріяньство »при помочі викинутих з Польщі своїх одновірців намагається у далеких від світа і центральної влади українських закутках створити нові огнища культу і пропаганди«²⁾.

Вже через місяць після соймової постанови відносно ліквідації Ра-

1) Sandius Bock і иньші показчики антітринітарської літератури.

2) В. Липинський — Аріяньський соймик у Киселині. ст. 2.

кова ми бачимо найчільніших представників соцініянства з цілої Річи Посполитої у Киселині на Волині, що належав Чапличам. Звідси зібрані на чолі з Юрієм Немиричем, пишуть листа до протектора всіх диссидентів Річи Посполитої Криштофа Радзівіла, воеводи виленського і гетьмана Великого Князівства Литовського, з просьбою о захист. З листом цим має їхати будучий маршалок шляхти житомирської — Самуїл Пржинковський.

Під цим проханням бачимо підписи протекторів соцініянства з посеред української шляхти і магнатів — як Юрія Немирича, Юрія Чаплича Шпановського з сином Олександром і небожем Андрієм, Адама Гулевича-Воютинського і багато інших. З другого боку підписалися на цьому проханні і «міністри» аріянські, що емігрували з коронних земель, як згадуваний приятель Немирича — Андрій Вишоватий, Іван Шліхтінг, австр соцініянського «визнання віри,» перекладеного на кілька європейських мов, Криштоф Любінецький і інші¹⁾.

Це прохання не мало мабуть ніяких практичних наслідків, але на Україні соцініянство мало забезпечене ще майже десять років досить безпечно існування. В тому ж Киселині зреформовано існуючу там школу в Академію на зразок Раківської. Число громад аріянських зросло з кожним днем.

Зі зростом аріянства на Україні зростає значіння і популярність Юрія Немирича, як вождя цілого руху. У 1640 році бере він шлюб з Єлисаветою Слупецькою донькою люблинського каштеляна, «вихованою в засадах соцініянських і фанатично до них привязаною»²⁾. Молоді осіли у Горошках і заснували в замку аріянську каплицю в якій по черзі правлять службу Стоюньські або Вишоватий. Швидко після весілля, Юрія обирають на почесний пост який займав колись його батько — підкоморія київського. Амбітний Юрій давно вже робив заходи до цього. Балакав він з цього приводу і з королем Володиславом, з яким правдоподібно вязали його приятні стосунки ще з московського походу в 1634 році. Король мав погоджуватися на це лише під цєю умовою, що Юрій прийме католицтво. Одначе ця відомість мало віродостойна, бо походить від найбільшого ворога Немирича — Януша Тишкевича про якого Єрліч пише, що він «w głowach nieprzujacielem był» вибору Немирича на пост підкоморія³⁾.

Джерелом цієї ворожнечі були релігійні незгоди. Тишкевич був одним з головних меценатів і протекторів католицизму на Україні. Він будував власним коштом монастирі — Домініканський у Махнівці, Єзуїтський у Києві, Кармелітанський в Бердичеві і інші. Ясно, що він ніяк не міг погодитись з вибором у підкоморія такого завзятого еретика як Немирич. Але боротись йому з останнім було тяжко. З одного боку Юрій спромігся здобути собі дуже велику популярність серед місцевої шляхти. З другого боку, як ми вже згадували аріянство у ті часи поширилось дуже на Київщині і Тишкевичу тяжко було знайти спільників для його поборення. Досить сказати, що вибори Немирича на підкоморія,

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Antoni, op. cit. ст. 221.

³⁾ Позов Тишкевича в Архіві Ю. З. Росції Г. VI. т. I.

відбувались на соймику на якому головував згадуваний вже через нас маршалок житомирський — Самуїл Пржинковський — відомий письменник аріяньський. Немирич почував себе на цьому соймикові остільки серед своїх, що мав дозволити собі на досить несмачний жарт. Коли його запитали, як же він, що побороє догмат Святої Тройці присягатиме »во імя тройци,« мав він відповісти зі сміхом, що »він готовий присягати не лише трійкою, але і чвіркою, коли йому це потрібно для осягнення своєї цілі.« Невідомо оскільки це правда. Але поголоски про цей жарт спричинили Немиричеви багато неприємностей. Згаданий Тишкевич на основі цієї поголоски відразу подав позов з обвинуваченням Немирича в богохульстві. До цього він долучив згадку про згаданий вже памфлет Немирича написаний »in contemptum« римсько-католицької релігії. В той час атмосфера до діссидентів у Річи Посполитій була остільки ворожа, що подібне обвинувачення могло скінчитись для когось иншого дуже зле. Але за міцні і солідні звязки посідав ще Немирич у Варшаві і справа ця перейшла для нього цілком добре. За нього вступилися високі достойники католицької церкви, як єпископ Київський і коронний референдар а потім єпископ вармійський родич Немиричів Вацлав Лещинський¹⁾. Цей останній хоча в розмові з Немиричем і умовляв його зректись своєї »бридкої« віри і як найменше займатись всякими справами, а сидіти вдома і молити вибачення у Господа за свої гріхи²⁾, тоді, коли його родичеві загрожувала небезпека, не вагаючись виступив в його обороні. Щож торкається Соколовського, то він у листі до Юрія зі сумнівною ширістю, впевняє що не вірити у вороже успосіблення його до католицької церкви. Щож до памфлету за який згадує у своїому позові Тишкевич, то Соколовський висловлює певність, що він написаний лише для того, аби дати привід католикам виступити з достойною відповіддю. Таким чином Тишкевичу не вдалося на цей раз нічого зробити своїому ворогові. Розлючений невдачею він чекає лише на другу можливість, яка зявляється дуже швидко. Тишкевич довідується, що у Немирича живуть і проповідують відомі аріяньські проповідники брати Стоюньські, з яких оден був засуджений на вигнання поза межі Річи Посполитої. І тільки шо Немирич встиг залагодити першу справу як на нього зявляється другий позов. Цей раз йому вже не вдається так легко вивязатись і він примушений заплатити кару в висоті 10.000 злотих³⁾.

Тишкевич не вдовольнюється цим і продовжує свої інтриги проти ненависного йому еретика. За його ініціативою у 1645 році група місцевої шляхти подає петицію до короля, в якій кваліфікує затвердження Немирича на посаді підкоморія як неправне, бо по закону уряди могли займати лише католики або православні⁴⁾.

Немиричеви мимо всього вдається покищо задержати свій уряд, але всеж таки положення його стає все тяжчим.

В звязку зі зміцненням католицької церкви у Польщі положення

¹⁾ Листи від обох в Архіві Ю. З. Росції т. I ч. VI за N. CCCXVI від 15—VII-1643.

²⁾ Krzyżanowski — Dawna Polska ст. 338.

³⁾ Łukaszewicz op. cit.

⁴⁾ Antoni op. cit. ст. 223.

діссидентів все гіршає. Рівнобіжно з тим збільшується ворожнеча поміж лютеранами і кальвіністами з одного і антітринітаріями з другого боку. В 1645 році відбувається у Торуні диспута поміж представниками різних діссидентських течій. На цій диспуті соцініян мав заступати — Павло Івановський, родич Немиричів, який вже від кількох років оселився у Прусах, де вів пропаганду. На поміч викликав він Юрія. Але після диспути на якій вся решта протестантів одним фронтом напала на соцініян, обставини для Немирича складаються остільки погрозливо, що він примушений виїхати за кордон¹⁾.

(Кінець буде).

---

¹⁾ »Z dziejów Ukrainy.«

А. М.

Ярами... ярами...
між дівочими вербами,
між березами тонкими
котяться тумани..

. . . . .

Земле!.. земле!..

. . . . .

Тумани.. тумани...
сріблесті, рожеві...
розміряна ріка мигтить низкою намиста...
пречиста!..

. . . . .

Земле!... земле!..

. . . . .

вітер, в сумі вечірнім зачатий,
кружля біля хати...
сонце в прозорій блакиті
одкриті пестить поля...

. . . . .

Земле... земле моя!..

Л. НИГРИЦЬКИЙ

Поль Бурже

I.

»Всі муштини брехуни, нестійні, фальшиві балакуни, облудники, горді або збабілі, гідні погорди й пристрасні; всі жінки зрадливі, вирафіновані, пусті, цікаві або розпусні; світ се ніщо інше як бездонне багно, де слизькі гріхи плазують і збираються на купах болота. Одначе одна річ на світі свята й висока а це, злука сих двох так незначених а негарних істот. Можемо бути часто обривуваними в любові, часто ранені, часто нещасні, але любимо, а на краю могили обернемося, оглянемося і скажемо собі: я терпів часто, часом помилявся, але я любив. Я сам в своїй істоті був живим а не штучним твором«...

Я любив! Ці слова одного з найбільших поетів кохання А. Міссе зтямив собі молодий автор трьох не дуже то цінених і славних збірок поезій п. з. »Несупокійне життя« »Едель« і »Виява«, автор, тоді ще не незаний а сьогодні 75-літний патріарх католицької літератури, не тільки французької, але й всесвітньої — Поль Бурже.

Уроджений 1852 р. син високого урядника, по скінченню шкіл пробував медицини, вчителював по приватних школах і писав вірші, в котрих краску неба порівнював з краскою сіро-перлової рукавички. А були це часи т. зв. fin de siècle-у, що був закінченням чи радше скріпленням славнозвісної епохи декадентизму а передвісником наших вчорашніх і сьогоднішніх — ізмів і — льогій.

Романтична школа потребувала десятків літ, щоби розвинути, захопити світ і дійти до побіди, реалізм розвивався помалу від Бальзака до Фльоберта від Фльоберта до Золі а декадентизм чи то пак fin de siècle зразуж огорнув полум'ям сучасність. Надармо тиснулися питання: чи ми з'їємо так скоро? Чи на переїджені наші піднебіння вже не ділає смак сьогоднішніх літературних творів? Чи світ споважнів чи може забажав шаліти?²⁾

Світ був недужий а історія повтарається.

Колись в сутіні старинної цивілізації поганська суспільність заспокоювалася такимже самим тінюванням перетончених настроїв, мала в собі це саме розчарування і знеохочення, нудьгу й байдужність. Але ліку для неї не було, бо недуга була в коріні а не тільки у вершку, а вік XIX. мав корінь здоровий, гангрени в нього не було.

Занедужали вершки, що одначе про тепер сказати не можна: коли хтось питатиметься вас чому сьогодні загал не почуває в собі зміслу життя, письменство валяється в сензації або в сексуальному багні а багато шукає порятунку в теософії — ви скажіть йому:

— Друже! Світ недужий а історія повтарається: римська імперія не знайшла в собі ліку й згинула, в XIX ст. занедужали вершки, але корінь був здоровий а сьогодні низи обдурманені (хоч сильні і здорові) а вершки безсильні.

¹⁾ А. Musset: On ne badine pas avec l'amour, II. дія.

²⁾ I. Gnatowski: Studya, Lwów 1896. стр. 194-272.

В Бальзака на психологію складалася обсервація життя і нутра людських душ, в Золі осталася тільки сама фізіологія, обсервація людських інстинктів. Проти цього виступили декаденти. В своєму творі п. з. «Школа декадентів» (1887) писав А. Бажі: «кінець нашого віку глядів на розвиток найбільш неморальної з літератур. Натуралізм, рід неособистої енциклопедії, котрої ціла заслуга полягає на дрібничковій аналізі, правдиве зеркало здемократизованої суспільности, ніколи не мав в собі величних ідей. Для натуралістів світ є величезною, автоматичною машиною а люди дурними манекінами, що без опору віддаються непобідимим, фатальним фізіологічним впливам... Засуджений на монографію річий, натуралізм був розкішю для цих, котрі вміють глядіти й почувати тільки при помочі змислів... натуралізм є розкішю тільки для бездушного філістра»...

А в лютні 1857 р. видав *magnum parens* декадентів К. Бодлер своє євангеліє п. з. «Цвіти зла».

На першому місці в нього абсолютний песимізм, віра в гріх, підлість, брехню і погорда людьми*). Описує він залюбки осінь, трупів, гниле стерво, сплін і недуги. Після нього жінка се тільки знаряддя для роскоші. «Жінка погана й пересічна. Завжди дивувався я, що їй дозволяють ходити до церкви. Про що вона може говорити з Богом? Венера се одна з найкращих помічниць сатани. Жінка не вміє розлучити душі від тіла. Вона так як звірина — нероздільна». «Любов до жінки се падання в низ. Любов це проституція».

Відома є Бодлера «літанія до сатани» (*Les Litanies de Satan*). —

«О, ти, найрозумніший і найкращий з ангелів, боже, зраджений судьбою і позбавлений хвали — о, сатано, змилуйся над моєю довгою нуждою».

— «О князю вигнання, котрого покривджено й котрий зраджений, щораз сильніше ростеш — о, сатано, змилуйся над моєю довгою нуждою».

— «Ти, що все знаєш, великий царю річий, що криються в підземеллях, ти, що уздоровляєш прихильно людські журби — о, сатано змилуйся над моєю довгою нуждою».

— «Ти, що впоєєш навіть у прокажених і проклятих любов до раю — о, сатано змилуйся над моєю довгою нуждою».

— «Підпоро ізгоїв, смолоскипе винахідників, сповіднику повішених і заговірників — о, сатано, змилуйся над моєю довгою нуждою».

— «Прибраний батьку цих, котрих в своєму чорному гніві вигнав з раю Бог-Отець — о, сатано, змилуйся над моєю довгою нуждою».

Це одначе, не перешкаджало Бодлерові удавати «католика».

Серед такої літературної атмосфери кристалізувався молодий ще тоді талан Поль Буржета. Світ був недужий, треба було найти лік, чи радше спершу треба було найти в чому саме лежить суть цієї недуги, що захопила тодішні найкращі уми Франції. Буржé закидує писання віршів. Обдарований величезним нахилом до аналізу входить на шлях критики й пише «нарис морального портрету свого покоління через книжки, котрі його найбільше зворушили» п. з. «Нарис сучасної психології».

Стоїть твердо після свого вчителя Тена на психологічному ста-

*) Т. J. Choiński: *W pogoni za prawdą*. 1917. стр. 130 і дальше.

новіці й відкриваючи в інших письменників головну рису їхньої творчості — песимізм — переймається ним і до сьогодні остає песимістом.

Бодлер, Леконт де Лісль, Діма, Фльоберт, Стендаль, Тен, Аміель — це душі торкнені меланхолією і розпустою, котрих тровить горячка віку. Рівночасно Буржє характеризує декадентизм.

»Під декантетизмом розуміємо такий суспільний стан, котрий витворює надто велику кількість одиниць неспосібних до громадської праці. Суспільність подібна до організму. Як він так і вона складаються з багато дрібних частинок а ці знова розкладаються на багато клітин. Одиниця се клітина суспільности. Щоби цілий організм правильно розвивався треба карного співділання всіх підрядних організмів, розвій знова підрядних організмів залежить від карного співділання клітин. Колиж клітини визволюються зпід права загального, тоді й підрядні організми перестають служити цілості й з цією хвилиною починається анархія або декадентизм. Одиниця псується під впливом добробуту й наслідности. Як горожани декадентизму тратять значіння як робітники при будові великості краю, так знова перевищують людей здорових епох як мистці нутра духа. Незручні приватні й публичні робітники стаються майстрами самітної думки. Нездібні на батьків грядучих поколінь, стаються що правда безплідними, але за це рафінованими мистцями тонких вражінь і рідких почувань, терпінь і розкошей. Вони не можуть глибоко вірити, тільки тому, що їх перецивілізована інтелігенція обійшовши всі ідеї вколо й згубивши забобон, дійшла до цієї найвищої рівноваги, котра признає всі доктрини, виключаючи всі фанатизми«¹⁾).

Будучи свідком внутрішних забурень і моральних непокоїв свого віку, переживаючи ганьбу своєї улюбленої вітчизни, Седан, Мец, боротьбу за вдержання третьої річипосполитої — Буржє стає лікарем-психологом, у котрому вірає естетика, в котрого філософія перемагає поезію — і починає писати повісти, щоби виказуючи зло, йому зарадити²⁾).

Вірую тодішнього »психологічного роману« чи радше »роману аналізу«, котрий скріпив своїм вступленням Буржє звучало ясно:

»Суспільність гнила й недужа, загальна недуга кладе своє пятно на збірні явища життя і на діяльність одиниць. Живчик загального й індивідуального життя — це ніщо інше, як тільки поодинокі обяви й степеневі стадії недуги. І тому людина, що глядить на світ мусить собі сказати, що вона гість, котрий оглядає лічницю. Кожна душа, котрої глибину хоче пізнати, кожне людське життя, з котрого шляхом стрічається його біг — це поле для патологічної обсервації. Поки лікар пізнає недужого, збирає від нього самого й від оточення відомости про розвій недуги й її обяви, шукає їх в живчику, в ударах серця, вібрації ока. Це моральні докази, котрі становлять основу його суду про організм недужого й про саму недугу. Людина, що оглядає сьогоднішню суспільність, мусить подібно робити, збираючи подібні докази, котрі говорять про духовий і фізіологічний стан даного чоловіка, розвій, до якого дійшла недуга взагалі, а в осібняка з окрема, характер і ступень його неврози. А тому, що література має бути відзеркаленням життя

¹⁾ Bourget: Essais de psychologie contemporaine 1887.

²⁾ F. Strowski: Образ liter. franc. XIX w. II. 315.

на основі докладного його провірення і перевірки його явищ, завданням автора повістей є збирати цього рода «людські документи», брати поодинокі організми під мікроскоп, оглядати їх з окрема, докладно кожний удар їх живчика, кожне дрогоання нервів і вислід цього оглядання представити читачеві в цей спосіб, як лікар-спеціаліст, котрий займаючися менш відомою недугою на «примірові» в лічниці, здає звіт із неї в фаховому медичному журналі».

Програма одна — підходи ріжні. Бальзак брав зі життя людей здорових, Золя займався зміслами чи радше нервами а Буржé переводив свою вівісекцію духа на недужих, знищених...

В перших своїх повістях чи кажучи докладно в першій фазі своєї творчости Буржé підпадає сильно впливам натуралізму й пишучи свої «романи аналізи» ще не зовсім почуваеться христіянином. Життя для нього це тільки матеріал до студій і його ціллю не цікавити читача, поривати, одушевляти його, але на прикладі, на льогічному бігу фактів, на життю інших доказати, пояснити йому, переконати його в чому лежить зло й гріх. Буржé не говорить як Золя: світ гнилий і кожний з людей носить в собі гниль тільки один менше а другий більше, але в одного це не є заслугою а в другого виною... Ні! Буржé найденням гріха чи провини не тішиться і ним тільки не задовольється. Він начеби хотів найти орудник на гріх, якийсь лік, начеби хотів принести поміч раненим і недужим, а не відчинити рану душі й показуючи її вколо зібраній суспільности, обносити її кругом і кричати: Глядіть! це рана світа, рана яку завдало життя, котрим так всі тішаться і радуються, котре так всі благословлять! Глядіть як яскриться і кровавить-слезить і смійтеся, смійтеся...

Ціль в Буржета ясна й добра...

Ледви чи перші повісти Буржета читавби сьогоднішній навіть пересічний читач із зацікавленням... Вже з 80. рр. минулого століття говорено про них як про «речі банальні» й щиро раджено авторові не писати «романів про жінок в білих і чорних горсетах» а продовжувати дальше свої критичні праці з котрих більший хосен і заслуга.

Одно тільки цінено: опис стану душі, котрий з незрівнаним мистецтвом малює Буржé, т. зв. «états d'âmes».

Повстають повісти «Страшна загадка» (1885) «Любовний злочин» (1886). «Андрій Корнеліс» (1887). «Брехні» (1888). «Мара» «Жіноче серце» й багато, багато інших і всі вони писані після певно означених рямок і зі жахливою, пекучою свідомістю, що все мститься... найменша провина, маленький, незначний гріх, ще тут, в цьому життю, прибирає реальні форми й мститься. Страшно, дико мститься. Коли читаєш повісти Буржета приходять на думку слова Оскара Уайльда із його величного твору «De profundis»: «Я не знав, що колись треба буде із криші дому голосити все це, що діялося в зачинених чотирьох стінах кімнати». Тема повістей Буржета це вічна тема: жінка, любов і гріх.

«Плятонічна любов існує — каже в богатському надто односторонній О. Вайнінгер («Еротика й естетика» в «Пол і характер») — існує, хочби собі з того глузували всі професори психіатрії. Я сказавби навіть: існує тільки «плятонічна» любов... Все инше, що поза нею називається любовю є свинством. Є тільки одна любов: целюбов Беатріче, боготворення Мадонни»..

Кант і Шопенгавер думали инакше: любов це змисли. В Буржета любов це відродження:

»Коли чоловік заживши всіляких розкошей не виключаючи й любови, закохується правдиво в чесній жінці чи жінці, котру вважає чесною, ціла його істота відмолоджується; він споений цим надсподіваним поворотом молодечости, змінюється до непізнання і набирає чарівної принади в очах жінки, для котрої його відродження є найвищим признанням. Жадне, ніяке явище не виказує краще слушности думки старинного філософа, котрий впевняв, що любов вціплює в нас нове звіря на підвалинах давних звичок; кохатися значить статися иншим і хвилево принайменше станути в суперечності зі своєю минувиною, зі своїм характером, поглядами, з цілою своєю істотою«. (»Жіноче Серце«)

В Буржета правдива любов може бути тільки в духово-фізичній гармонії, деб головну нуту творив чисто-духовий чинник: »Слідити найдрібніші бажання жінки, щоби пробувати задовольнити з них це все, що тільки можна, слідити найніжніші відтінки її вражливости, щоби до них достроїти свої власні й щоби ніколи її не вразити, думати про неї так безупинно, щоби позбутися власних радощів і терпінь а відчувати тільки її втіхи й терпіння; бути в неї повірником, слугою і підпорою і уважати це найбільшим добробутом; все: звички, приємности, заняття підпорядкувати можливості існування біля неї, віддихування цим самим, що й вона воздухом, чи ці всі по черзі хвалені й заперечувані розкоші безінтересовної любови не є емоціями могутчої сили? А щож маємо з укоханої істоти як не емоції, котрі вона нам дає? Треба справді мати велику душу, щоби жити в цьому світі посвятити чи то пак любовної набожности, а пристрасть здається вимагає цього могутчого ідеалізму, в дійсному цього слова значінню, котрий є основою всієї сили внутрішнього життя«. (»Мара«).

А для жінки життя є любов а любов є життя. Все, що тільки найкращого вона має, всі духові її вартости розцвітаються щойно під теплим промінням супружого щастя. Це зовсім инша жінка, зовсім неподібна до сучасних, котрих стрічаємо в письменстві й в життю. І навіть сьогодні в жіночих типах Маргеріта чи навіть Еренбурга або Цвайга находимо на самому дні це *das ewig weibliche* — але воно придавлене, стиснене трагічними звоями обставин, випадків... — дуже рідко — й в тому ріжниця — гріхом. Є ріжні роди любови й на думку Буржета головно залежать від жінки. Крім післанництва матері й товаришки вона має ще й инші завдання:

»Як я йому пояснив, що не сповідаюся, бо не вірю і подав причини чому беру шлюб у церкві, священник сказав: »Не хочу змушувати вашого сумління — не маю права. Жадаю від вас тільки одного приречення, нічого надзвичайного. Коли панна Діверне стане панею Мальклерк не ставитимете перешкод її релігійності.

— Прирікаю отцю — сказав я.

— Апостол написав, що невіруючий мущина навернеться і освідомиться через навернену дружину. Коли ви додержите приречення це буде половиною вашого навернення... Супруги повинні після слів св. Письма здійснити чудо, про яке говорить Спаситель в розмові з Нікодимом: вродитися на ново«... (»Мара«).

І в Буржета є такі жінки. Глибоко віруюча жінка говорить своєму мужеві:

»Я не боюся Бога, бо Він є любовю. Ніколи не повірю, що Він карає нас за це, що ми кохаємо. Карає нас тільки за ненависть. Коли в серці маємо це почування, яке я маю для тебе, ми є з Ним а Він є у нами«... (Марá«), одначе поки Буржè дійшов до свідомости зла, до зясування гріха, перейшов важкий етап шукання правди. Християнство у нього це не набутий погляд, не пожичений настрій, це вислід, до которого він дійшов як лікар недужих душ, це ясна пристань, куди він причалив блукаючи довго по mare tenebrarum життя.

»Любов це проституція« — кричав нервозно-паний Бодлер і Буржè сказав: правда — бачучи це в життю. Але на дні душі ховалася в нього чарівна казка правдивої любови. В життю він її не находив, в життю він бачив дисгармонію і зло. Він знав, що це зло, він опреділював собі суть, істоту гріха, але ліку в нього не було. І в своїх перших повістях, він дає нам того рода образи з життя французької суспільности, а головно її вершків, як давав нам Гі де Мопасан і інші. Бурже-матеріяліст обнажує перед нами без дрібки соромливости, без ніякого серпанка, неначе у лічниці, всі рани й струпи суспільности й говорить: бачите гниль? І щож ви на це? — більш нічого... Ніякого ліку, найменшої пради. Просто стережіться — що до решти лишається вам волю. Ви мусите самі собі внутрі вас засвідомити це зло й його стерегтися.

Цього рода повісти п. з. »Любовний злочин« »Фізіологія новітньої любови« »Брехні« »Жіноче серце« й повінь інших. Всіх їх можна звести до певного рода рямок не тільки щодо форми, але й щодо змісту. На форму своїх повістей Буржè не звертає великої уваги. Він сам каже: »J'ai toujours senti la beauté des arts en litterature, autant dire, en homme qui demande d'abord a un tableau ou à une statue d' être un prétexte a pensée«... (Я завжди відчував красу мистецтва в літературі як рівнож і в людині, що перш за все шукає якоїсь картини чи постати, щоби мати понуку до думання). Серед акції повісти він вертається, бо »думав, що до зрозуміння цієї повісти не буде зайвим кинути принайменше нарис цієї особи« (Жіноче серце«), спосіб оповідання в нього наративний, в першій мірі переповнений стереотиповими реторичними питаннями в роді »і щож він робить?« або »куди він іде?«, завжди мусить бути особа (в більшості мущина), котра крадькома посвячується психольогічним студіям (навіть при обіді або вечері) ітд. А типи: невіруюча жінка, котра зраджує свого мужа (»Драма в великому світі«, »Любовний злочин« »Брехні« ітд.) підлість любовників (»Любовний злочин« »Жіноче серце«), жінка, що має недозволені зносини (»Жіноче Серце« »Богиня помсти« »Параван« ітд.) коротко кажучи, всі повісти, котрі можна зачислити до першої фази літературної творчости Поль Буржета основуються на сексуально-психічному конфлікті, що потягає за собою трагедію.

Одначе є одно в Буржета-матеріяліста, чого не находимо в інших письменників цієї доби, котрі так само освітлюють нам цього рода події, є світло, котре ледви блимає, але в другій фазі творчости загорить ярким вогнем і станеться вічним ліком на »незгоєні рани, невтишені жалі« людської нужди.

II.

Психічний процес Буржета йшов дуже поволі. Як матеріаліст пише роман, в котрому жінка зраджує чоловіка нпр. роман «Брехні» З цілою отвертістю і запалом виступає проти т. зв. високої сфери:

»Люди, котрі належать до середних суспільних верств не стараються скривати своїх симпатій чи антипатій: звіря, що скривається в людині є менш освоєне, менш обезвладнене, не має конечности безнастанної, брехливої чемности«...

В аристократії »можеш бувати, мій дорогий, можеш навіть в них дуже часто бувати, але не забудь, що ці люди не узнають ні тебе ні мене, ні жадного иншого мистця за рівного собі тільки тому, що твоя родина не належить до цього світа, що ти не вродився в цьому світі... якби ти їх блище пізнав, цих дам, ці кукли... До найбільш чесних належать ці, котрі мають любка ради своєї приемности«...

Серед таких обставин родиться гріх: чужолоство. Одначе що цікаве: Бурже не пояснює чому саме вона зраджує. Без сумніву це може статися з ріжних причин: з цікавості, з пересичення, з незаспокоєння, з нудьги, розпусти — врешті навіть з любови: на це можуть зложитися ріжні причини. По доконаному фактові зновуж жінка не почуває ніяких викидів совісти. Скажемо, пішлося в кіно або в театр. Що більше, не мати *chevalier servant*-а скандал! Иншими словами кажучи: гріх родиться на відповідному, пригожому ґрунті сам собою, автоматично, неначе шувар на баговинню.

Одначе, що є гріх і чому зрада жінки є гріхом?

Візьмім слідуочий роман напр. »Жіноче Серце«. В ньому находимо другий етап першої фази творчости Буржета: усвідомлення істоти гріха. Ситуація майже ця сама: вдова (все діється серед високої шляхти) має зносини зі своїм другом. Ніхто про ніщо не знає. Врешті вона закохується правдиво, щиро, глибоко, зовсім в кім иншим. Цей другий кохається також і кінець-кінців рішається на супруже. Вона аналізує своє минуле й по кількох перипетіях вступає у... монастир. Тут знову героїня не затратила всієї своєї чесноти. Торкнена правдивим почуванням глибокої любови до мущини, переглянувши своє майбутнє в котрому нашлись тіни, не може відважитися почати нового життя. Підвалини надто крихкі. Вона почуває в собі, що русло ріки її життя перекопане, місцями зовсім знищене, розвалене, — біг ріки не йтиме в тому напрямі, в котрому повинен, а розпливатиметься раз широко, раз вузько. Природна вроджена доброта й благородність — в тому випадку її останки — побідила й одна трагедія сповнилася...

Етап третій, романа »*Mensonges*«. Ситуація більш заплутана. Цілковитий *fin de siècle*: заміжна жінка має (не менш-не більш?) трьох любовників. Це можна інтерпретувати подвійно: упадок, ганьба й фальш є правом конечним або злом. На це немає ні ліку, ні ради. Ні! заперечує Бурже: це звихнення, моральний і фізичний блуд, котрий можна направити. Цей гріх можна викорінити, він є, хоч як часто повтаряється аномалією а не правилом. Рятуюнок і доказ: християнське супруже.

Любов поза супружеством не є цим, чим є в супружестві... »бути любленим невинною дівчиною, з тою соромливою ніжністю... це річ така

велична, така гарна, така цінна! а щоби заслужити на цей святий дар, мущина мусить очиститися в сокрушенню, в забуттю чим був. Треба бути, треба статися новою людиною, людиною народженою на ново по раз другий...

»Домашне огнище? Чи мають огнище ці, для котрих спільне життя, мешкання під одним дахом не є злукою, коли муж носить в собі цілий світ думок заборонених жінці, котра знає про це? котра знає, що дитина зроджена в її лоні повстала не з любови тільки з милосердя?...« (Повість »Марá« згадана вище*).

Програма психологічного роману жадала, щоб автор у повісті був лікарем і щоб опис недуги суспільности був так ясно представлений як опис недуги »пацієнта« поміщений у фаховому медичному журналі. Творці »роману аналізи« не завдавали собі одначе питання: фаховий журнал читають тільки фахові лікарі а не читають і не розуміють його недужі, підчас, коли повість є призначена для загалу. О скількиж представиться недужому ясно його образ, чи це не пошкодить йому й зновуж чи вільно в мистецтві й філософії не займатися практичними наслідками свого навчання і чи »правда для правди« не є моральною небезпекою?

Таке питання завдав собі М. Баррєс в »свобідному чоловіці« й Поль Буржє пішов його слідами створивши »Учня«, що започатковує другу фазу його творчости.

Любов є невилічимою недугою, що робить людям кривди й завдає терпіння, пустошить людські серця. Але ми знаємо, що є любови інші... І повстає »Учень« страшний, жахливий твір, що його кидає навернений своїм приятелям і знайомим з важким словом: ви підлі!

Оден із найсильніших і найглибших творів католицької літератури.

»Бога нема а світ є механічним полученням певної суми вправлених в рух нервів. Це факт. Однак, коли це факт, то за цим фактом йдуть інші. Перш за все поняття добра й зла, чесноти й проступку. Що є добро? Що є зло? Певні апріористичні поняття, нагинані після волі кожною релігією до її спеціальних інтересів, особливо розвинені в монотеїстичних релігіях а перш за все в християнстві. На чому основуються ці поняття? Кінець кінців критерієм цим не є ні голос сумління, ні добро загалу, ні добро одиниці. Цим критерієм є одинока, непомильно обявлена воля Істоти, що є початком, нормою і границею всесвіта. З усуненням цього критерія всі інші стають оманною, ріжниця між добром і злом перестає існувати«.

»Є вона виключена, ще ізза інших причин. Поняттю добра й зла в життю кожного поодинокого чоловіка відповідають заслуги й провини, заслуга й вина зновуж основуються на гіпотезі свободної волі, можности, що дана є кожній людині в цілях зроблення чи оминення того чи іншого вчинку. А між тим ця гіпотеза є таким же самим фальшем як сумління, що піддержуване дитячими віруваннями є лише видумкою по-

* Ця повість належить вже до другої фази творчости Б. і заложення її є зовсім инше як попередніх романів — дуже схоже з повістю Г. де Мопасана »Сильна як смерть«. Зазначуємо її одначе тут для більш яркого вияснення сходів психічного процесу Буржета щодо супружа. Л. Н.

зitivних релігій, щоб усправедливити конечну догму кожної з них, догму позагробової нагороди й кари. Людина є невільником певних механічних правил, котрі рядять світом більш безглядно як Провидіння, про котре колись мріяно, більш безглядно й докладно, бо сліпо. Неначе звіря, котре правом природи змушене є в певних даних обставинах до певних чинностей, котрі можна заздалегідь означити, так само й чоловік. В тому ріжниця, що кожний бобр біля води бавитиметься в будівничого а кожна пчола носитиме мід до зм'я — з людей знова певний, означений відсоток мусітиме красти, означений відсоток вбивати й підпалювати, всі в певних означених обставинах мусітимуть підпадати рівнож означеним правам».

»І супроти цього, чим є для людського звіряти всі вузли, настрої, почування, котрими світ обмотує його від коліски? Яке значіння може мати милосердя, геройство, жертва, піддержка ближнього й посвята для ідеї? Все це й цьому подібне, чи не є поширенням релігійного забобону про добро й зло, про чесноту й проступок й перенесенням його на інше поле? Звичайно, що — так. Людина, що визволюється зпід ярма теїстичного забобону, цим самим визволюється зпід ярма чесноти й відповідальности за свої вчинки а раз з нього визволившися чомуж-би мала згинати шию під інші ярма? Щож може її склонити посвятити життя за вітчину, позбавитися втіхи ради іншої людини? Раз дочасне життя є всім, найвищою і одинокою мудрістю є користати з нього й не відмовляти собі жадної приємности. Тим гірше для цих, котрим це може пошкодити».

»І тому в остаточному висліді власний інтерес, власне добро й приємність це одинока норма моральности, одинокий критерій для суду над вчинками людини. По скільки цій нормі відповідає піддатися одиниці деяким зглядом загального добра й загального порядку, по скільки одиниця повинна це зробити. По скількиж з цією нормою не годиться інтерес загальний або інтерес інших одиниць, по скількиж можна в деяких випадках або навіть і муситься посвятити чужий інтерес своєму власному«. («Учень»).

Так навчає чужий життю і людським слабостям аскет, жрець матеріалізму Адріан Сікст свого учня Роберта Греслю. І «учень» Роберт усвідомив собі науку, котра ясно й недвозначно говорить, що людина це худоба й боротьба про існування це одиноке право й клич людства, поступає льогічно:

»Раз нема ніякого джерела права, не можеж отже існувати само право, а раз не існує право то не мають рації існування крім власної химерности ніякі вузли й згляди у взаїмному відношенню людей. Брехня, насильство, ошуканство, неслава, зломання слова, тисячка річей, котрі релігійний кодекс зве гріхом, карний — злочином а світовий підлістю, цим не є, коли служать цьому інтересові або химері. Навпаки. Освічена людина вживатиме залюбки цього рода орудників, бо вживання їх піднесе його над пересічну товпу й зазначить його духове визволення та між віруючими і ним зірве останні мости».

За цим слідує матеріалізм у практиці: судьба кидає Роберта Греслю на село в аристократичну, щасливу й чесну родину. Теоретично підготований Греслю починає експеримент з марграфинкою Кароліною, дів-

чиною чесною й дещо сентиментальною. Він не закохується в ній, о ні! Щобільше, вона йому навіть не подобається — просто студія. Він не зводить її наприклад як перший кращий — ні, він жеж високоосвічений мущина, що думає холодно, укладає плян з премедитацією і філософічним спокоем; отжеж казочка про розбите серце, туга й смуток а відтак лектура для молоді панночки вибирана систематично, дбайливо й з ціллю: спершу книжки, котрі побуджують уяву, відтак розбуджують нерви а потім деправують ум, вбивають вроджену соромливість і етичні засади. Відтак приязнь, щораз більша близкість, звірювання, загроза самовбивства і... кінець.

Від «Учня» до «Етапу» кілька кроків.

Бурже станув на становищі християнського світогляду. «Суспільність гине, бо виріклася Бога й визволилася зпід Божого права. Світ спасти може тільки цей, котрий його створив. Тільки Він» («Учень»).

І з цією самою льогікою, зимною і спокійною, з якою шукав правди будучи під впливом натуралізму, будучи матеріялістом, Бурже опрокидує в «Учневі» матеріялізм, представляє погубні його наслідки в життю, примінюючи його теорію до нього. Але, й тут саме новий рис його творчости: Бурже зясовуючи зло говорить про щастя добра, іншими словами кажучи він ніколи не видвигає без фону саму істоту добра — в нього перш за все є гріх а потім щойно визволення — можнаби сказати «історія життя автора»...

Починається нова фаза творів з католицьким світоглядом чи радше із вказівкою на добро й щастя християнства. «Cosmopolis» «Обіцяна Земля» і врешті «Етап», найсильніща й найбільша драматична його повість побіч «Емігранта».

Бурже стає не тільки католиком-прихильником, він бреться за католицизм, в імя правди й людства. Він бачить в ньому одинокий лік на душевнй терпіння і недуги світа, одиноку пораду в життю, радість, ціль і покликання людини. Одначе Бурже є надто щасливий цією вищою щасливістю, яку дає переконання правдивої віри, щоби він зачинився в собі й кінчив життя, вдивляючися в це тепер йому таке знане й близьке. Він знайшов правду й передаючи її другим кличе: покайтеся! всі новітні кличі, теорії й доктрини це видумка людських умів в котрих нема ні дрібки Вічної Істоти. Заверніть а станете здоровими...

В «Учні» був матеріялізм — в «Етапі» соціялізм.

Пересуваються перед нами різні люди різних переконань. Є двох колишніх шкільних товаришів, один з них має велику родину, що складається з трьох синів і дочки — другий вдівець і в нього тільки одинока дочка. Міліеу зовсім инше: не гнила аристократія а міщанського походження науковий світ. Оба товариші професори університету. Перший загорілий соціяліст, борець тов-а «Унії Толстоя», другий горячий католик. Перший ні своїх синів ні дочки не охрестив, мовляв хай мають вільний вибір релігій, другий виховав свою дочку в щиро католицькому дусі. Повстає драма: молоді закохуються, одначе ні вона ні старий батько не хочуть чути про невіру, котрийби займив місце мужа й зятя. Син соціяліста перебуває боротьбу.

«Ти є французом — каже до нього батько коханої — себто ти в спадщині одержав католицизм цілих поколінь мушчин і жінок. Обер-

таєшся і віддихаєш серед суспільности католицьких звичаїв. Мова котрою говориш і думаєш є католицькою, бо це романська мова. В тобі є католик, помімо самого себе, в тому, що нинішні філософи незвалиби підсвідомістю. Не можеш почуватися в згоді зі самим собою, коли ти не є католиком. Коли ти задумав заложити домашнє огнище, то яку дівчину ти вибрав? католичку. Цей чар, котрим вона тебе причарувала, то її душа, душа що її в ній витворила Церква, ця сама Церква, котра після твоїх слів є тобі чужа, що існує поза тобою. Чужа, кажеш? Так. По скільки ходить о це «я» штучне, в котре вбрала тебе наука, що каже: — висвободжується індивідуальність розлучаючи його з традицією! Це таке саме божевілля як огородника, котрий зявивби собі, що освободжує дерево звільняючи його від коріння... кажеш зовнішнім, цим що є поза тобою?... Ввійди тільки до церкви, а здивування огорне тебе на вид того, що відкриєш в собі, чого тепер не добачуєш... Досвідчишся сам тоді, що знати самого себе, як дораджувала мудрість старинних то це: розпізнай себе... Це, що для тебе є тепер поза тобою, то твоя правдива особа. Але Бог бажає і матиме її. Ти маєш дві чесноти, котрими Він прикрашує вибрані душі: покору й добру волю. Він слідитиме тебе доти, поки тебе не здобуде... («Етап»)

Драма вяжеться в трагедію: майстерно побудоване на соціалістичній системі домашнє огнище другого професора, в котрого засадою є «треба вірити в людину... Це правдива релігія і правдиве Євангеліє! Так, вірити в людину а тим самим і в одиниці поки не покажеться противна річ... вальцяться в кусники. Один син (брат закоханого) фальшує підпис на чеках і гроші тратить з любовницею і в карти... Щоб одначе вирівняти вкрадену суму в банку, в якому працює, краде листи своєї сестри до її любка й в цей спосіб видістає в нього гроші. Тимчасом сестра очікує дитини... Любовник радить їй скинути плід, вона хоче застрілити його й ранить його й себе. Брат утікає з дому...

А тимчасом герой повісти пожичає гроші в батька свого кохання, щоби направити блуд брата, бачучи все своє майбутнє щастя розбите: навіть якби його батько згодився на супруже з католичкою, то як жеж він може жадати її руки, він, брат злодія, котрого незамужна сестра має дитину??!

»Втрата чести в брата, то важка проба. Не торкає вона одначе душі найбільшого її місця так як втрата чести дочки. Грошеву кривду можна направити. Брак чесноти можна відпокутувати. Є це, о скількиб можна так сказати, абстракційні блуди, за котрі терпиться самою думкою, істотою своєю — скажемо самим роздумуванням.

Упадок жінки вяжеться з фізичним пороком. Це є плями найбільш глибокі, нестерті, коли торкаються матери, сестри або дочки. Досягають вони мушину в самому його тілесному організмі — в тому, що людина має найбільш скритого, найбільш тайного й кривавого в своїй істоті.« («Етап»)

Пригноблений нещастям своєї родини старий соціаліст надаремно питається себе, в чому лежить причина упадку дочки й злочину сина. Питається в свого другого сина, героя повісти: — Або вони є винуватими й заслужили на все або я...

— Ні — відповідає син — ти не винен в тому, що ти не дав їм цього вірування, якого ти сам не мав. Ти думав, що поступаєш добре,

не даючи їм його... Релігійного життя ти не потребував, бо ти був чесним чоловіком. Ти думав, що віра не є потрібною, чи радше ти мав віру й маеш її, раз ти віриш в справедливість так, як вірились в Обявлення. Ти думав, що вона й нам вистарчить...

...Справедливість! Це ж ідея, це абстракція... А їм треба було... так, їм треба було... Бога!«...

Повість кінчиться супружем наверненого молодого соціаліста.

Вслід довголітнього шукання правди Буржета міститься в цих двох так важних у своєму змістові словах: »треба Бога«. В »Учні« Бурже цього не сказав — цього треба було догадатися чи радше на питання автора поставлені в повісті й ним не відповіджені — відповідати собі в душі. Докладніше кажучи »Учень« то конденсація всього негативного чи радше головних причин його, це завершення всього до появи його неписаного й передуманого. »Етап« знова вказує інший шлях, чи радше не тільки, що вказує, але й пояснює, потішає... В тому саме нове в Буржета. Дійшовши до цього, що католицька релігія в цьому життю дає щастя і лік на рани, він іде, в слід за цим, ще далше: вроджена католицька релігія міститься в кожному з нас. Її тільки треба вміти в собі виплекати й віднайти. Ми її маємо в собі, тільки за життям часто-густо не чуємо її, так, як ухо мешканця великого міста, при звичаєне до гамору й безнастанного стукоту не дослухується в траві голосу пільного коника. І за наші гріхи не тільки відповідатимемо там, перед найвищим Суддею, але рівночасно й завжди відповідаємо за них тут, на землі.

Подібно як говорено колись, що в кожному злочині *cherchéz la femme* (шукай жінки) так в кожній родинній, особистій, чи суспільній трагедії шукай причини: браку Бога. А це все мститься!

Як »Учень« так »Етап« відносно формальної сторінки дають ще багато до бажання. В »Учні« учень »французького Спенсера« описує свої пам'ятники й посилає їх своєму духовому батькові, підчас коли властиво повинен би послати їх поліції чи радше суддям присяглим. Це було б життєво більш правдиво, але ефект повісти зменшивбися. В »Етапі« знова молоді дівчата й хлопці диспутують на філософічно-релігійні теми не гірш професорів університету... Всі ці одначе промахи зникають і відходять в тінь дякуючи провідній ідеї і чистоті намірів повісти.

В 1914 р. вибухає світова війна й від того часу, можлиби сказати, датується третя (і мабуть остання) фаза творчости Поль Буржета. Воєнна й повоєнна заверюха збила його із дотеперішнього шляху — ціль одначе остала завжди ця сама. Діапазон його творчости поширюється, під увагу входить повоєнна розгубленість (»Танцюрист з професії«) змудження а в слід за цим наклін до найгірших злочинів (»Драма у великому світі«) жажда вживання світа й відсутність почуття материнства (»Немесіс«) нахил до незаконної любови й глибокі роздумування над зміслом життя і смерти. (»Змисл смерти«) В творчому процесі Бурже покінчився доказом, що причиною життєвої трагедії в цьому життю є відсутність Бога а в слід за цим гріх. Свою думку розвиває він далше доходячи в цей спосіб до Божого досвідчення: за чесно перевередене життя не все буває на цьому світі нагорода.

Таким чином входить Бурже на останній щабель християнської віри, це є позагробової нагороди й кари. До цього величного висліду доходить він, в без сумніву найкращому, найбільш передуманому й найбільш зрілому творі свого життя, в »Змислі смерті«. Розвій патріотичного почування Буржета поступав поволи, але поступенно. В першому періоді письменницької творчости Буржета нотка патріотизму не була навіть зазначена, а коли автор згадував про неї, то тільки мимоходом. В другому періоді творчости Бурже враз із зясуванням становища типакатолика видвигає й патріотичне почування: »...за щастя муситься завжди платити... може тобі вдасться заложити міщанську родину*)... ти дозрів і до цього також, що є обовязком всіх нас: можеш вилічити в собі Францію«. (»Етап«).

Другий період кінчиться а третій починається повістю »Богиня помсти« скінченою в січні 1918 р.

— »Отець Десмаржерè на противному кінці стола перехрестився перед обідом і відмовляв своє Benedicite.

Гуго зробив це саме, сам один з цілого товариства. Жест цей не був його звичкою і переступав у багатьому межу його зовнішньої побожності, практикованой в кольоніяльній піхоті. Одначе тут, в окруженню чужих людей, з котрих кожний визнавав іншу релігію, був це з його боку мимовільний відрух французької солідарности зі священником французом і католиком супроти цих всіх чужинців«

— »...Не бачу нічого злого в тому, що він як Німець визнає своє Deutschland über alles, бо перш за все для мене є Франція а й всі інші французи повинні так про неї думати«...

— »...«Це не суперечка, це символ великої і невилічимої нужди на яку ми засуджені, я і ти, що кохаючися не маємо ні одной спільної думки. Ти не розумієш, не почуваш, так як я, нашої Франції. Зовсім природно. Ти не належиш властиво до жадного краю, а я так дуже почувашся приналежним до моєї вітчизни, так тісно з нею чинним. Відтак хоч може й не практикую совісно, але почувашся так дуже християнином і католиком, в кожному нерві — а ти є поганкою«... (»Богиня помсти«).

І це саме зміцнення патріотичної струни находимо й в »Драмі у великому світі«.

Головним мотивом »Богині помсти« є чеснота чистоти а в слід за цим надзвичайно пекуча й сьогодні актуальна тема скинення плоду. Звичайно, таке діялося і перед війною, але підчас і по війні ця річ стала так загально вживаною і принятою, що перейшла о скільки вже не в наліг то принайменше в звичку. В тому саме заслуга Буржета, що найшовши лік на попередні недуги, не спочиває а цікавиться дальшими струпами й ранами.

— »Хто міг приказати мені взяти на себе цей тягар — говорить любовниця до батька незаконної, вбитой дитини — хто в імя чого?«

— »В імяж цього життя, котре ти носила в собі а котре не було твоє. В тебе не було права гасити його Ти знова забуваш, що це, що

*Цікава річ, що Бурже завжди старається виказати здоровість низів і вірить в їх післанництво та в можливість вилічення ними світа. Л. Н.

ти зробила це вбивство й що вбиття дитини, котра починається в лоні матері, є такимже самим злочином як вбиття немовляти а написано є в божих заповідях: »Не убий«.

— В божих заповідях? Та яж у все це не вірю.

»Трапляється часом, що камінь кинений в прірву натрапить десь в глибинах на збірник підземної води й падає в неї з лоскотом, що глухим відгомоном свідчить про безмірну глибину незнаного провалля. Таке саме вражіння роблять декотрі сказані слова: упавши раз видають зі себе неначе звук прірви. Цілковите безвірство цієї жінки не було чуже Гугові, але ніколи ще не схилився він з такою певністю над бездонним пустарем її душі, пустарем, котрий витворює завжди цілковита відсутність Бога. Поняття про добро й зло, почуття відповідальности й обовязку, валяться в кусники, втративши свою одиноку основу а в слід за тим іде упадок всіх найсвятіших, етичних понять, котрим невіра протиставить завжди своє: »навіщо, в ім'я чого?«...

— »Не віриш? Ти не віриш? — повторив по хвилі мовчання Гуго. — Але я вірю, в тій хвилі, вірю більше як колинебудь. Так... я знав завжди що... що тільки в супружестві... та про це я не хотів думати. Щойно тепер розумію свій гріх, коли впала на мене кара. Знаєш, що мушу собі сказати? Дитина, котру вбила твоя любовниця була твоєю, колиб ти не піддався був пристрасті й не зломав заповіді, дитина не існувалаби й не булоби вбивства. Отже ти є спільником вбивства, бо ти його викликав; твоє діло є також злочином...

»... Це не тільки гріх проти Бога й життя, але й проти Франції, бож це була моя дитина отжеж булаби французом«... (»Богиня помсти«)

Діапазон творчости Буржета поширюється чим раз більше. На минулих сторінках його творчости причиною всего була любов, з нею вязався гріх і інші пороки. По війні виринули ще й інші пристрасти, ще інші злочини, котрих причиною є брак відповідної основи в духовому організмі людей з одного боку, з другоюж знова розгубленість і жажда насичення себе в в якомунебудь напрямі, тільки ради заспокоєння своїх нервів.

В »Драмі у великому світі« графиня Одета троїть свою стареньку, хору тету, щоби в спадщині дістати її велике майно. Вона є невіруючою і є жінкою. Саме тут Буржє ярко ставить между невіруючим мущиною а невіруючою жінкою. Невіруючий мущина може бути справедливим і чесним, невіруюча жінка ніколи. З того йде дальше зло: виховування дітей. В своїому творі Буржє займається аналізою злочину вбивства ради матеріальної користи й займаючися цим розріжнює поїдвійні наслідки війни: розбудження патріотизму й притуплення совісти.

Зновуж в іншому творі (»Танцюрист з професії«) мотивом є пристрасть гри й вислід крадіж, все це кинене на фон нинішних дансінгів зі своїми fox blues-ами й тангами. Це нічого крадіж — це можна направити, одначе не можна направити викинення з дотеперішнього шляху життя людей, котрі моглиби принести багато добра й бути батьками слідуючих поколінь, підчас, коли по війні вони є знищеними, розбитими, розгубленими. На війні були вони хоробрими жовнірами а в мирі? В мирі вони є танцюристами з професії, хоч мають можливість бути здібними адвокатами...

Таких в життю є багато... Це новий наслідок війни...

— ...»Я є людиною викиненою з життя внаслідок глибшої причини. Причина ця не є злучена з моєю особою; коли судьба хотіла, щоби моральна криза, котру я перейшов і котра дальше треває, приневолити мене до вибрання сьогоднішньої професії, то криза ця не є зовсім індивідуальною. Вірте мені, що цей духовий стан є спільний всім молодим людям, котрі так як я перебули війну. Цей духовий стан кидає їх на зовсім інші дороги як моя. Сумною правдою є, що відчувши похмуру, але грізну поезію тих чотирьох трагічних літ, не маю можности примінитися до пересічного, міщанського життя«... (»Танцюрист з професії«) Таких молодих людей є більше!

І Буржé по глибокій надумі видає найкращий твір свого життя
»Змисл смерти«,

Це повість відносно мала, але вона є вислідом людини, що безпереривно, невтомно через кілька десятків літ шукала правди, й зглибивши суть добра й зла сказала: я знаю змисл життя і змисл смерти — він є в Бога.

— »Ще дітьми ми були, як ти мала віру. Ледви десять літ назад була ти ще молодою дівчиною і пригадую собі як ти приступала до св. Причастя разом зі мною в старому соборі, в котрому віками наші предки приймали св. Причасте. Чи обітниця, в котру вони вірили й у котру ти вірила, не приходить тобі на думку тепер, коли маєш на віки розлучитися з мужем?

— Яка обітниця?

— Вічного життя.

— Нема вічного життя.

— Відповім тобі словами св. Павла, повторяв їх нам в окопах один із жовнівів священник, котрий згинув під Іпр: »колиби ми наші надії мусіли обмежити лише до дочасного життя, булили ми найнещасливішими з людей«. (»Змисл смерти«)

В тому міститься очікування і рівночасно довіре до ласки Божої надія на краще, майбутнє життя. Є одначе люди, котрі бачучи, що в життю, де вони робили тільки добра, не знаходять нагороди а не вірючи в ніщо інше, хулять Богові:

— »Я мав товариша, що казав: »Якщо Бог існує то він заслуговує на вязницю«. Скажім, що існує цей Бог... і щож? Він є добрий, Він є справедливий, Він сотворив мене на це, щоби в пядесятому році життя, тоді, коли я багатий, славний, щасливий в подружі, брутально вирвати мені ціле се моє щастя за це, що я ціле своє життя посвятив для пільги нещасним, що я лічив і привертав до життя призначених вже на смерть«... (»Змисл смерти«)

В тому лежить змисл життя і смерти. Є питання на котрі чистий розум не дає відповіді а як дає то негативні, на котрі льогічно думаюча людина не може погодитися. Самовбивство?

— Ціле роздумування проти самовбивства є видумане людьми, котрі люблять життя і хочуть, щоби всі його так любили як вони. З найбільш звірячого інстинкту вдалося їм зробити чесноту.

— Але цей сам інстинкт — відповів я — доказує, що самогубство є противне природі, противне ладові й противне законові.

— Ідїть дальше, аж до кінця — сказала вона глумливо, скажїть, що це є заборонене Богом... Це малоби принайменше змисл... Я призвичаєна до застанови над життям і знаю, що Бога нема. Знаю, що нема иншого світа. Знаю, що добро й зло є вислідом дідичних способностей і примінювань до них...

— А колиб жовнір в окопах, котрийнебудь, котрого ви шануєте, любите, сказав: »Надто терплю, — і забув, що ви про нього думалиби?

— Що він боягуз... («Змисл смерти»)

Одначе, коли приходить до людини терпіння а вона не маючи ніякої позажиттєвої ціли надаремно питається: »навіщо терпіти?« Буржє відповідає

— »Щоби заплатити.

— За що платити?

— За гріхи... за наші й гріхи ближніх. Бо як все в життю кінчиться болем і смертю і коли біль і смерть не мають ціли служити як заплата, то якийже вони мають змисл, який змисл має взагалі життя?» («Змисл смерти»).

Тут переповідається тільки уривки, але о скількиб хотів хтось вказати красу й глибокїсть думки »Змислу смерти«, то мусївби хіба переписати цілий твір. »Етап«, »Драма у великому світі«, »Богиня помсти«, »Танцюрист з професїї« і инші твори, котрі повстали під впливом христїянсько-католицького світогляду Буржета, кожний маленькою частинкою своєю причинюється до цієї величної будівлі краси форми й думки, якою є безсмертний твір католицької літератури »Змисл смерти«. Так як в инших творах бували вказівки на лїк, в других протиставленне зла добру, так в »Змислі смерти« від першої до останньої сторінки почувается внутрішню силу, тверду й незломну не віру, але певність в Христові слова: »Я є дорога, правда й життє«!

Зимно, логїчно дійшов Буржє до цієї свідомости, до цієї певности. Ішов крізь гріхи, одначе ні один його не заманив, ішов серед темряви й шукав світла. Дійшов до нього розумом і душею. Розум виказав йому пороки його нації, ганьбу людства, загибель і марновання життєвих сил. Розум виказав йому конечну потребу ліку, й розумом дійшов до браку змислу в життю, до суперечности його. Вже в »Учні« неначе кличе Буржє: »вірю Господи... поможи мойому невірству« й від тоді швидким ходом розвивається його творчїсть, як розвиваються цвіти під впливом сонця, як недужї під впливом благодати його тепла дістають блеск в очах і рожевість на щїчках. На дні душі, коли розум даремно силкувався розв'язати найважніші питання, заблимало світло щоби й відтак загорїти ясною, великою полумінню вказуючи шлях иншим. На шляху своєї творчости пізнав Буржє блудні вогники радости, пізнав гордїсть, нужду й розпуку. І він на склонї лїт своїх оглядаючи ціле своє минуле, знаючи, що сил своїх не витратив даремне, може повторити слова великого свого вчителя Б. Паскаля («Думки» VII. 527.): »Пізнання Бога без пізнання нашої власної нужди родить гордїсть. Пізнання власної нужди без пізнання Бога родить розпуку. Пізнання Ісуса Христа є осередком, в котрому знаходимо й Бога й власну нужду«.

Перші українські вибори в Галичині під владою Польщі.

(Продовження)

Документи УНДО-ння¹⁾.

Афіші: 35) *«Сій! Усі Українці Калуського повіта...»* (Відозва Повітового Народного Комітету в Калуші. Слідує поверх 100 підписів). Друк Ф. Шпільберг у Калуші. 27×46.

В сій відозві подається до відома, що українським кандидатом листи ч. 18 від Калущини є Др. Іван Куровець. Нема жадних виборчих кличів. Відозва кінчиться:

... Одним фронтом — Одною лавою на листу число 18, а певно побідимо.

Брошури: 36) *Наші противники між собою і про себе.* Накладом о. Леонтія Куницького. Тернопіль — 1928. XVI. 32 стор.

Від хвилі повстання Українського Національно-Демократичного Обеднання (УНДО) розвинули на нього велику нагінку всі вороги єдиного українського національного фронту. Зокремаж намагалися підкопати повагу Обеднання в народі всі наші так звані класові партії. Чому? Бо вони заступають у своїх політичних програмах і в своїй діяльності виключно лише поодинокі класи...

... Переглянувши осьтак усіх т. зв. класових противників Українського Національного Демократичного Обеднання (вчислено комуністів, сельробів, радикалів і УНС — прим. Ред.), ми хочемо приглянутися тепер відносинам серед них самих. Хочемо вказати на те, що діється внутрі особливо двох із названих партій, а саме: радикалів і сельробів...

Летючки: 37) *«До Українців горожан м. Коломиї».* Повітовий Виборчий Комітет Українського Національного Обеднання. Накладом Бориса Лепкого. 16×24.

Перед важним завданням станув тепер український народ. Своєю поставою підчас виборів до польського сойму і сенату маємо ствердити нашу силу, нашу волю і наші стремління. Вибори це боротьба... Вибори це плебісцит... Докажіть, що Ви правдиві діти українського народу. Що ніхто з Вас не зрадить українського національного табору...

38) *«Всі під синьо-жовтий стяг!!»* Накладом Ярослава Чолія. З друкарні М. Бойчука в Коломиї. 24×31.

Тут вчислені кандидати листи ч. 18 до сойму і сенату на станиславівський 53 виборчий округ. Відозва кінчиться:

1) Вже після видрукування 3—4 чч. „Поступу“, де поміщено виказ документів УНДО-ння, наспіли з провінції деякі нові документи, які тут додатково виказуємо. — Редакція.

Це люде, що бажають стати Вашими заступниками. Вони загартовані на полях бсю і в громадянській праці... і т. д.

39) *»Всі свідомі Українці і Українки, всі правдиві християне-католики голосують на номер 18!«* Український виборчий Комітет УНДО з Зборові. 23×30.

Чому? Бо на інші картки голосують або Поляки [1] або їх наймити хруні-хлібоїди [6] — або наймити російських комуністів сельроби [8 і 19]. Тому, хто бажає добра цілому нашому народови без різниці чи бідний чи багатий, хто хоче аби в Соймі не зачіпали св. віри, не підкопували св. Церкви, не викидали св. креста і релігії зі школи, не ухвалювали розводів і т. под. той голосує лишень на картку Українського Національно-Демократичного Об'єднання (УНДО) 18, бо воно об'єднує весь нарід, а не ділить, не роздроблює...¹⁾.

40) *»Селяне і робітники!«* Селянсько-робітничий передвиборчий Комітет Підкарпаття. Накладом І. Яворського, Борислав. — Місце видання Дрогобич. 23×31.

... Настала хвиля в котрій український працюючий люд по довгій мовчанці має виявити свою волю і сказати своє рішуче слово.

Це слово мусить бути настільки грімке, щоби його почула не тільки Варшава, але й цілий світ. Хай знають у світі, що український народ живе і жадає своїх прав. А світ почує нас лише тоді, коли український народ піде одним національним фронтом до виборчої урни... Ми — селяне і робітники невироблені ще настільки в політиці, щоб могли зорентуватися де правда — легко йдемо за підшептами тих духів, які солодкими словами і пориваючими бесідами, обіцянками, намовами розбивають нас на партії, розеднують і юдять одних проти других...

... В цю важну хвилю не сміє бути в нас клясових різниць. У нас нема буржуїв, фабрикантів, графів, мільонерів, поміщиків, капіталістів, весь український народ, це одна велика біднота-пролетарі. Ми вічно служили чужим богам а всьо своє дороге зогиджували і клеймили...

Дятого ми рішили покинути чужі орієнтації, опертися на свої власні сили і піти в теперішній час до виборів спільним національним фронтом аж до повної перемоги за єдність і самостійність українського народу...

Документи УСРПартії.

Українська Соціалістично-Радикальна Партія, що йшла до виборів з листом ч. 22 поширювала перед виборами слідуєчі відозви:

А) Афіші: 1) *»Український працюючий народе!«* Головна Управа Української Соціалістично-Радикальної Партії. Накладом О. Навроцького. Львів. 47×62.

¹⁾ Летючку того змісту розкидав в Зборові Пов. Виборч. Комітет. Оригіналу цієї летючки не посідаємо, а подаємо її зміст з копії, яку надіслав нам Впр. о. М. Кулик у Зборові. — Редакція.

Наступають вибори! Без землі і без волі, без хліба й без праці, без рідної школи, але за те обтяжені надмірними податками й тягарями маємо сказати, що думаємо про сучасне наше положення та заявити виборчою картою, яким шляхом бажаємо визволитися від утиску й визиску. Дотеперішня наша тяжка боротьба навчила нас одного: що кожда рука тільки собі крива та що українському працюючому народові, а з окрема селянству не pomoже ніхто, тільки його власна сила...

... Український працюючий народ мусить рівночасно боротися за національну й соціальну волю. Злою дорогою ідуть ті українські партії, котрі відкладають на бік боротьбу за національні права, або ті що стоять на услугах капіталу й помагають соціальним визискувачам здирати сему шкіру з людей праці. Партією, котра не хоче боротися за соціальні інтереси народу, є УНДО. УНДО каже, що заступає інтереси всіх станів і вищих і нижчих, але само заявляє, що за соціальні інтереси працюючих боротися не буде, бо ніби не хоче бути клясовою партією. Але клясових інтересів українських панів і підпанків боронить завзято. При цих виборах УНДО зробило ще спілку з жидівськими лихварями і німецькими капіталістами, відступаючи їм навіть частину українських мандатів. Другі знов партії як Сель-Роб-лівниця, Сель-Роб-правиця, або польсько-українська комуністична партія, уважають боротьбу за національне визволення „буржуазною видумкою.“ В дійсности погоджуються вони з тим, щоби український народ був завжди слугою у сусідів. Згідно з тим вони не виступають проти колонізації української землі чужинцями, а навіть її боронять, єднаючись з колоністами. Вони є безвольними рабами своїх центрів, які є в Москві і Варшаві. Український працюючий народ голосує тільки на листу »Виборчого Бльоку Українських Соціалістичних Селянських і Робітничих Партій« 22. Це об'єднання створили: Українська Соціалістично-Радикальна Партія, Українська Соціалістична Група »Вперед« (українські соціальні демократи) і безпартійні національні групи. Це є чисто українське об'єднання. Воно ставить на рівні боротьбу і за національні і за соціальні права. Воно стоїть за єдиний фронт усіх українських працюючих людей. Воно не стидається назви соціал-патріотизму, бо є і соціальне і патріотичне...

... УСРП кличе Вас до боротьби: За землю! — За волю!..

2) *»За землю і волю!«* *»Борітеся — поборете!«* Українська Соціалістично-Радикальна Партія. Накладом УСРП у Львові. 48 × 64.

Це звичайний афіш на оголошення передвиборчих віч, котрі УСРП уряджувала в краю по селах.

Б) Брошури: 3) *Право народу.* Приступний виклад програми Української Соціалістично-Радикальної Партії. (УСРП). Видавнича Кооператива »Громада«. XVI. ст. 32.

... Хочемо, щоби земля, що є тепер у руках поміщиків і спекулянтів і взагалі більших власників, держави і церкви була передана трудовим і безземельним селянам і то без ніякого викупу... (ст. 20)

... Мусимо боротися з усіх сил за конфіскацію поміщицької землі і за скасування колонізації. Земля наша мусить бути дійсно наша, як була перед сотнями літ, коли ще панів не було! Вже в цілім світі іде ліквідація

(знесення) великої власности... До розділу землі, як прийде той час, мусить кожна громада скласти земельний комітет; ці місцеві комітети утворять комітети повітові і загально краєвий... (ст. 21)

... Всі податки ґрунтові і домові мусять бути скасовані... Соціялісти-радикали з цілою рішучістю є проти споживчих податків. Визнають тільки оден рід податку — поступенно доходовой... (ст. 24)

... На утримання церков і духовенства повинні складатися самі члени даної церкви. Соціялісти-радикали не визнають справедливим, щоби на одну віру держава давала гроші (як прим. на католицьку), а на другу віру, напр. євангелицьку ні... (ст. 25)

... Булоби нерозумним заборонювати приватну торгівлю. Так пробували зробити большевики і до нічого не довели... (ст. 26)

... Культурна програма. «Хліб і страва — є перша справа!» — так нас учив наш учитель Іван Франко... (ст. 29)

... Хочемо виховати нову людину, чоловіка гордого на свої тверді працюючі руки, ...длятого мусимо боротися з тими всіма, хто ширить покірливість і заляканість. Нинішні володарі утримують цілу величезну машину для такого залякування трудових людей. Одна машина то є в більшости попівство. 8 тисяч церковних слуг що неділі і свята, що дня і години нагадує працюючій людині, що вона є і має бути рабом, марним хробаком, що всяка власть від Бога, що коли тебе бють в одне лице, то настав ще й друге. А це все тому, що верква є звязана з державою, з буржуазною клясою і отримує від неї гроші на оплату платень своїм слугам... (ст. 30)

... Одним словом, нам треба школи трудової і вільної від диктатури церкви і буржуазії...

... Також і церковні порядки треба змінити. Треба розєднати тих двох теперішних спілників: церкву і буржуазну державу. Церквами мають завідувати лише громади вірних, вони мають собі вибирати священників і оплачувати їх зі своїх збірок. Зі свого боку соціялісти-радикали отвирають людям очі на цей гандель, який ведуть звичайно духовники під видом релігії; на ті здирства, що діються при виконванні церковних чинностей... (ст. 31)

Стоїмо за те, щоби ширилася вільна думка, щоби ніхто не міг другого силувати до такої віри, яка тому миліша, щоби взагалі справа віри була особистою справою кожної людини... Соціялісти... є противні тому, коли хтось під видом релігії ховає звичайне здирство і диктатуру над душами. Це вже не релігія а клерикалізм... Того соціялісти не скривають, що вони є завзяті вороги клерикалізму.

4) *Виборчий Вертеп* підслухав Василюсько Свідомий. Накладом видавничої кооперативи «Громада» у Львові. Рік 1928. XVI. ст. 40. (Відбитка з «Громадського Голосу» чч. 1—2, 7, 12, 13, 15 з 1928 р.)

... в науку українському працюючому народові на те, щоби він знав, як хлібод на хапатню чекає, як УНДО між своїми промовляє, як Сель-Роб народню єдність розбиває та як радикал до боротьби за землю і волю український працюючий народ кличе закликає... (стор. 1)

В) Летючки: 5) «Український Народе!» (В горі ілюстрація: похід селян з 22.) Накладом О. Навроцького, Львів, 24 × 32.

Не йди в чужі найми
 Для себе працєю, —
 Собі кращу долю
 І дітям готуй!
 За Землю і Волю
 За людські права,

Голосуй хто чесний лиш на 22.

6) *»Ведуть УНДО за рученьку«*. (В горі ілюстрація: карикатура німецького фабриканта і жидівського лихваря, що ведуть попід руки українського пана). Накладом О. Навроцького, Львів. 32×24.

Ведуть УНДО за рученьку, за товстеньку...

Чужі пани до Варшави помаленьку...

Каже УНДО, що зєдналось для боротьби,

Подивіться, люде добрі, на сміх, на кпи!

Пішло УНДО в чужі найми скоком, боком...

Голосуй на вісімнадцять, а вилізе це під хайрем

Тобі боком! — Тому всі чесні українські виборці не голосують на 18, але лишень на 22.

7) *»За ту гнилу ковбасу«*. (В горі ілюстрація: карикатура пана з ковбасою а за ним підтьопують селяне з 6 (Сельроб) і 20 (москвофіл). Накладом О. Навроцького, Львів. 32×24.

За ту гнилу ковбасу,

Продам жінку і дитину

Що цей пан її несуть,

Не то рідну Україну!

8) *»Сель-Роб гайта!«* (В горі карикатура сельроба, якого тримають на вузді большевик і польський кольоніст). Накладом О. Навроцького, Львів. 32×24.

Сель-Роб гайта, Сель-Роб вісьта

Під диктатом кольоніста

Пруть на Москву на Варшаву

Розбились та розсварились,

Плюють на національну справу!

Даремна їх вся кирина,

Даремний їх крик!

Пізнав український нарід,

Хто стрик, а хто йому колом в бік!

Тому всі чесні українські виборці... і т. д.

9) *»Професор Володимир Зубрицький«*. (В боці портрет). За тіснійший селянський виборчий Комітет Перемиського Виборчого Округа: слідує 14 підписів. Накладом І. Ткачика в Перемишлі. 23×31.

...Хто його не знає? Хто про нього не чув? Нема села...

...Селяне і Селянки! Люде праці і мозолів! Покажім, що ми сила. Покажім, що коли як один станемо збитою лавою — то побіда мусить бути наша і буде наша! Професор Зубрицький це наш селянський кандидат, ви-

двигнений не панами з 18-ки зі Львова, але нами самими — селянами. І ми покажемо, чия воля сильніша: чи перемиської кліки від 18 ки, чи воля десятків тисячів селян і селянок, робітників і робітниць — людей тяжкої і мозольної праці.¹⁾

Д) Летючки в справі виборів до Сенату: 10) «До селян і робітників». Виборчий Блок Українських соціалістичних Селянських і Робітничих Партій. Накладом А. Навроцького, Львів. 15×23.

До селян і робітників, які при виборах до Союму голосували на 8 і 19. Голосування до Союму показало, що український працюючий нарід не підпер партії Сельроб. В трьох галицьких воевідствах обі партії Сельроба на купу дістали всього один мандат. При виборах до Сенату їх голоси не здобудуть ані одного мандату... Кождий голос, який упавби при сенатських виборах на 8 і 19, є голос пропачий. Віддаючи голос на 8 або 19, Ви допоможете партіям буржуазії і капіталу! Свідомі українські селяне і робітники! Віддайте свої голоси тільки на ч. 22.

...Не марнуйте голосів..

(Далі буде)

МЕРІЯМ

Літо

І знову літо... знов прийшло з вітрами,
горячим пальчиком постукало в вікно —
(таке ціле біленьке і румяне)
в очах людей своє життя найшло
це ясне літо, літо це кохане!
Всміхнулося біленькими стежками
і сміючися на поля пішло
(таке маленьке і таке румяне)
і плачучи вернуло — і руками
постукало тихенько у вікно:
це все пожовкне, все оце повяне...
дощу стежками на стерні пішло
це ясне літо, літо це кохане!

¹⁾ Ще пару цікавих документів відносно кандидатури проф. Зубрицького в перемиському окрузі подамо в черговому числі «Поступу» — Редакція.

Тип

(З моїх споминів)

Не треба думати, що в часі, коли Галицький Уряд був на еміграції у Відні, мали ми великий «вибір» інтелігентних людей до пропаганди. Ми в дійсности такі вбогі на правдиву інтелігенцію, що слушно казав один з наших дійсних редакторів: „Навіть якби нам хто дав зараз пару мільонів долярів на основання порядного дневника, нпр. щось в роді «Нає Фрає Прессе», — то ми за ніякі гроші не в силі знайти між українською інтелігенцією «поступового» напрямку тільки тямучих людей, щоб можна було ними обсадити хоч оден орґан». А «непоступових», очевидно, наша розагітована демаґогами товпа не стерпілаб, хочби не знати як надавалися до роботи. Бо та товпа привикла до пустих вигуків, що «нарід» все «зробить сам»...

До того всего брак було грошей. Навіть коли трафлявся чоловік, корого можна було післати до чужих без страху що нагородить дурницю, — тож треба було його прилично одягнути й дати пріч платні — ще грошей на поїздки, на вечері ітп., як звичайно це водиться, не кажучи вже про інші видатки. На те рішучо не було грошей. А Диктатор, і ще більше дехто з тих, що були при нім, домагався, щоб «пускати» в чужу пресу ріжні потрібні заяви ітп. «Пускай!» як нема чим!...

А час не стояв, лиш ішов собі і події ніс, на котрі донконче треба було реагувати. Отож який був вихід? Річ ясна, що треба було взяти до роботи — Жида. Бо Жиди при найменших засобах потрафлять вкрутитися там, куди інші, навіть розумні люде при таких засобах абсолютно не годні дістатися. І тоді (мабуть по усуненню иншого Жида) взялося до роботи Жида, п. Натана Ранда, котрого п. Грицай називає у згаданім пашквілю «нікчемним жидиком», з яким я — так твердить п. Др. Грицай — до сьогодні в «дружбі» (хоч правдою єсть, що від яких п'ятох літ не маю навіть найменшої вістки, де він і що з ним). Не памятаю вже, чи була справа прийяття Ранда вирішена ще за урядування мойого попередника в уряді Преси Др. К. Левицького. Але можливо, що й за мене. Розуміється, того п. Ранда взялося до роботи за відомом і згодою Диктатора, як бралося кож-

ного урядовця. Диктатор знав, хто такий п. Ранд, бо Ранд ще будучи офіцером Галицької Армії, переступив був карний кодекс, був за те суджений воєнним судом і потому уласкавлений Диктатором, як і не один Українець, що броїв у часі війни. Повного привернення ранги п. Ранда, як заявив мені сам Диктатор у Відні, не давав він йому тому, бо боявся, що Ранд тоді покине свою службу при уряді. А за такі малі гроші ми не могли дістати такого співробітника.

Розуміється, я не похваляю переступлення закону, за яке був суджений п. Ранд, ще тоді, коли я його не знав, і ще не чув про нього. Але мушу сказати правду, що коли наш п. Др. О. Грицай був неужитком у пропаганді, прийтим і держаним з милосердя, то той «нікчемний Жидок» був спритний і добрий співробітник. Львину пайку дрібних (дуже важних, бо найбільше читаних) інформацій, потрібних у тім часі Галицькому Урядови, пускав у чужу пресу власне той «нікчемний Жидок». Дійшло до того, що той «нікчемний жидок» дібрався в справах потрібних урядови навіть до чужих, великих і навіть католицьких органів. А п. Др. О. Грицай, християнин, що тепер разом з більшовиками виступає Церкви й Єпископату, не потрафив навіть одної стрічки пустити в ніякім християнським чужім органі, у тім самім Відні, де вік свій звікував. І тепер ще має лице лаяти того Ранда як «нікчемного», хоч за весь час праці тогож Ранда не запримітив ніхто ніякої нельояльності супроти нашого уряду, а й опісля не чув я, щоб Ранд накинувся десь у пресі на когось так, як пр. накинувся п. Др. Грицай на Преосвященного Єпископа Перемиського (хоч п. Грицай уже літ 20 з чубом живе у Відні тай про діяльність перемиського Єпископа має точно таке саме поняття, як про політику). Зазначую, що я дивуюся, що Ранд, на котрого так голюкали різні нероби, не віддячився їм опісля в пресі, хоч міг се зробити.

Тут застерігаюся, що я Ранда не поручаю нікому. Я тільки подаю факти і ручу за їх правдивість. Тай подаю, що колиб я ще колись приймав до праці урядовців і мав до вибору Дра О. Грицай і Ранда, то без вагання вибравби Ранда. Бо ніяка державна робота неможлива, коли відкидається працювника, а береться неужиток і то злобний та ненависти повний.

Навіть коли з моральної точки погляду порівняти Ранда з Дром О. Грицаєм (котрий — як сказано — Ранда прозиває

нікчемним), то річ понад усякий сумнів певна, що Ранд стоїть морально вище. Він нікого не вбив, а своє переступство, за яке був уласкавлений правною тоді Владою, поповнив маючи около 20 літ. Зате п. Др. Грицай в п'ятидесяти літ вбиває на чести одного з найлучших Єпископів наших і клеветче людей, котрі його буквально від голодової смерти спасли. І хтож чеснійший: чи той »Жидок«, чи християнський доктор, тай ще до того нащадок священичий, котрий так плюгавить тепер Владу Церкви?..

Думаю, що навіть дитина, котра дійшла вже до якогось розуму, далаб тут влучну відповідь, на користь того Жида.

А що до припинання на державну службу людей, які поповнили переступства, — (того доконав у данім випадку Диктатор), то Диктатор очевидно мав рацію. Коли цего вимагає державний інтерес а нема інших засобів, то злочином булоб не прийняти такого чоловіка. Як на це дивляться культурні народи, про це написав я у своїх споминах »Рік на Великій Україні«, коли члени німецького генерального штабу в Києві радили приймати в нашім державнім інтересі навіть тяжких російських злочинців, бо ми не мали фахових людей, конечних до ріжних справ. Во істину, — це ще велике питання, хто тяжчий злочинець: чи той що його радили нам прийняти офіцери, німецькі штабовці в Києві, чи український інтелігент, що затроює демагогією пресу і свій народ.

Тут годиться пригадати тих »каламарів«, котрих з глибокою відразою згадує Шевченко зі старших а з сучасних нам неоден свій і чужий. Коли приходиться думати про тип такого каламаря, то навіть дійсному гумористови робиться понуро на душі. І так уроджений польський гуморист Корнель Макушинський (той сам, що як наочний свідок страшенно описав петлюрівський бунт наших каламарів проти легального Гетьмана України!) пише в »Ponuruch Igrasz-kach« таке:

В чудовій повісти Потоцького п. з. »Рукопис знайдений у Сарагоссі«, є незрівняний оригінал, »дон Пилип з великого каламаря«, бо мав манію фабрикувати атрамент у величезній кадці і тим своїм чорнилом заливав ціле місто. Маю підозріння, що другий такий уродився в Варшаві і якраз в сій хвилі єсть на вершку свого божевілля тай топить нещасне місто в потоці свого осоружного чорнила. Що дня

великі кадки атраменту заливають все, — всі мозки, всі серця, всі наші щоденні справи, очі й уши та кожду закутину вдома. Дятого все таке чорне, думки і погляди, а передовсім кожде слово се чорний жидок атраменту. Роздумую в тривозі духа, хто поповнив більший злочин мимоволі: чи той що видумав стрільничий порох, чи той, що зробив першу фляшку атраменту... Порох видається мені меньше шкідливий, бо хоч скоро убиває. Зате атрамент завдає довгі тортури і ділає помалу, як страшна, підступна отруя.... Люде дістають »від атраменту чорної горячки«...

Характеризую тут п. Остапа Грицяя як тип, котрий затрорує нашу суспільність. Дятого не треба думати, що се одиниця. Се власне тип, котрий тепер проявляється у всіх наших партіях, ґрупах, організаціях, навіть найправіщих під сю пору. І так неприємно робиться на саму думку про те, що оповідають віродостойні свідки про те, яких слів уживає нпр. кандидат на »сенатора« народа, п. Др. Зенон Пеленський у публично доступнім льокалю УНДО, коли говорить про немилих собі людей, чи редакціі, котрі »його(!) не слухають«...! Колиб п. »сенатор« зволили образитися, ми готові їм кождої хвилі доказати, яких саме зворотів вони вживають прилюдно.

Розуміється, лайливе поведення п. Дра Грицяя далеко шкідливіше ніж поведення' тих, котрі лиш устно продукуються у нас. Бо п. Грицай »піше«. І пише і друкує »для 40. міліонового народу«... І знаходить такі органи, як »Раду«, котрі містять ту писанину. І знаходить такі комітети, котрі годяться святкувати ювілей в честь Кобилянської з таким пашквілянтом.... Словом — »40. міліонова нація« розвивається (!) під впливом умово злобної людини, котра затрорує молодь.

Характеристика побуту п. Дра Грицяя при Галицькім Уряді не булаб повна, якби я поминув те, що він опріч пашквілю написав мою характеристику з великими похвалами, котра була печатана в американській »Свободі« й опісля в канадійській пресі. Прийшло до цього так:

Галицький Уряд, спеціально його форма Диктатури, була тоді сильно атакована Вітиком (з причин анархістичних), Трильовським (котрий хотів бути позлом, а Диктатор боявся його пословання — і слупно) та ріжними іншими типами, котрі кромі звичайних киринницьких й особистих

виступів мали також слушні закиди. Ті слушні закиди їх підпирав і я, але всередині уряду. До слушних закидів належало головне фаворизування свояків Диктатора, напр. син побирав у Парижі платню рівну платні посла, хоч був секретарем. На зовні я боронив уряд, бо ослаблення його в опінії перед вирішенням галицької справи було очевидно глупе. Особливо льояльно боронив я Диктатора на засіданнях т. зв. Нац. Ради і на публичних вічах, бо уважав це своїм обов'язком. Розуміється і моя внутрішня опозиція не була „вигідна“ тим, що при Диктаторові мали впливи і місця (ті місця не були „теплі“, як звичайно кричать, бо платні були голодні). Це й було головною причиною, що мене вислав уряд послом у Канаду.

Коли вже справа моєї висилки в Канаду була рішена, тоді п. Др. О. Грицай сказав мені, що напише оцінку моєї літературної праці. Чи хто з членів уряду піддав йому ту думку в цілях реклямових, чи сам п. Грицай „впав“ на ту думку, не знаю.

Досить, що «одного гарного дня» сказав мені, що починає писати, і щоб я на нього не гнівався, як він напише й не конче приємні мені речі. Я відповів йому, що я вже привик до всяких писань про мене, отож може писати що хоче.

Згадую цю історію ізза двох цікавих моментів: По перше тому, що на ній показалася «продуктивність» п. Грицай: Пів року „писав“ п. Грицай той фейлетон. А хто думавби, що він був „перетяжений“ іншою роботою, той нехай собі перегляне старі річники «Укр. Прапора» в тім часі. Був це органік, у котрім п. Грицай раз на тиждень, тай то не все, давав фейлетоник (над котрим треба було ще добре напрацюватися, заки можна було пустити це до друкарні).

Розуміється, на цілу ту працю п. Грицай про мене дивився я — тай досі дивлюся — як на реклямову річ, „для посла, що їде в чужий край“, не прикладаючи до неї іншого значіння.

Другим, ще цікавішим моментом було те, що п. Грицай уважав за відповідне сказати мені тоді, що його „як критика“ хотіла «перекупити» родина одного з наших визначніших письменників, котрий тепер єсть доцентом університету (назвиска зі зрозумілих причин не подаю). Чи це був натяк п. Грицай, щоб і я його «перекупив», чи просто видумка п. Грицай так собі без дальшого заміру, тільки для

додання собі »поваги« -- не знаю. Досить, що п. Грицай зле вийшов на тім оповіданню. Бо я тоді не тільки що не постарався, щоб йому з уряду заплачено за ту працю, роблену поза урядовими годинами (як відомо кожний шеф бюро має сто засобів на те, щоб заплатити непомітно), — але ще здержав заплату за иншу річ, причім мусів потерпіти і в нічім невинний п. Куцак, котрий певно й досі не знає, чому не одержав гонорару за співпрацю в одній брошурі. А не одержав тому, бо тоді мусівби був одержати і п. Грицай, — коли я хотів по тім оповіданню п. Грицай уникнути навіть усякого позору надзвичайних виплат.

Розуміється, до тодішньої Ред. „Свободи“ написав я, щоб — коли вважають це вказаним — оцінили самі й виплатили п. Грицаєви за його фейлетон те, що той фейлетон як фейлетон варта. І це писав я з огляду на його біду. Чи це зроблено, не знаю.

Бог святий знає, на якій основі п. Грицай уважав себе в праві, виступити в пресі вже як »політичний« критик. Мабуть сталосся це на основі того місця у св. Письмі, де як найстрашніший проклін предсказано народови що „юноші князи твоя будуть“. Інакшими словами каже св. Письмо те саме, що говорить і наш хлоп, коли вже у когось бачить щось дуже дурне. Тоді хлоп каже: — »А дайже тобі, Боже, абисся ніколи не постарів«. То значить: аби ти мав усе дитвацький „розум“. аж до сивого волоса.

Тут коротко а добре представлено пайдократію то єсть панування дівтацького „проводу“ чи радше вереску над народом.

Таким дівтаком у політичних справах був і остав пан Др. Грицай, хоч має вже п'ятий десяток літ.

Коли хто має нпр. дев'ятилітнього синка, котрий чув, як в дома дискутують про різні справи, — то нехай з ним поговорить собі про те, що таке політика, уряд, партії, соціалісти, большевики, газети як органи різних партій ітн. А потому при нагоді нехай про те саме поговорить з п. Дром Грицаєм. Кажемо без найменшої пересади і ручимо за це, що у тої дитини і у п. Грицай знання тих справ буде подібнісеньке. А різниця між ними буде лишень та, що дитина не буде вдавати, що вона більше знає, ніж знає, — а п. Др. Грицай буде вдавати, що він „то всьо розуміє“... Чи дивота що я не відповідав тому „критикови“? (А тепер пишу про

нього тому, бо він „вишлює“ на червонім шнурі вже на середину української полонки і крутиться в ній).

А яким же способом стара сирітонька Грицаївна написала згадану „політичну статтю“, коли вона має політичне „знання“ рівніське „знанню“ малої дитини? Говорю про папквіль.

В тім то й річ, що стара сирітонька Грицаївна тсі „статті“ зовсім не писала. А написала ту „статтю“ спілка інших „благородних і непорочних“ дівичь політичних, котрі гуртуються і жерують ще при біднім б. президенті Петрушевичу. Одна з тих „непорочних“ політичних дівичь, уже лиса з золотими зубами, цитує на землі Вашингтона залюбки ніжні поезії Лесі Українки, друга родом із зеленої Буковини ітп. Розуміється, всі ті політичні „дівичі“ рівночасно дуже добре жили з тим, котрого нападали. Це у них українсько-візантійська культура зі степовою закраскою.

А чи п. Грицай нічого в тій статті не дав свого? О, ні! Дав. Між іншими речами його „взнеслого“ духа є в тій його політичній праці щось таке своєрідне й одиноке та оригінальне, що пригадує лиш один анекдот з багатьох тисячів гарних анекдотів. А той анекдот такий повчаючий, що таки треба його оповісти.

Був собі раз оден польський священик, котрий виголошував дуже глупі проповіді. Парохіяне слухали терпеливо, слухали, — а нарешті по довгім часі таки не стало їм терпцю, зачали вносити скарги до Єпископа, що „ксьондз глупства плече“. Притім наводили в письмах до Єпископа просто неймовірні дурниці, які той ксьондз виголошував як „науку“ своїм парохіянам: Єпископ поперечитував усе тай за голову взявся. І каже до одного з каноніків:

— Не можу повірити, щоб це була правда, що ті пишуть про його проповіді! Може він якого ворога має, тай той так його малює, а хлопи поідиписували. Треба переконатися, чи це правда. Поїдемо обидва і будемо на його проповіді. Але нікому не кажіть, що вибираємось туди.

Тимчасом канонік виговорився перед кимсь, а той доніс про це тому ксьондзови, що сам Єпископ приїде послухати його проповіді. Ксьондз довідавшись про це — взяв зараз книгу проповідей найлучшого польського проповідника Петра Скарґи і зачав учитися на память одної проповіді. Вибубнив її на бляшку і жде на єпископа. Нарешті приїз-

дить Єпископ з каноніком і просто до лавки. Сів і чекає. — А ксьондз виліз на проповідницю і як зачне різати проповідь! Єпископ слухає тай каже до каноніка:

„Ależ on dobrze gada!“

А канонік на те:

„— Proszę Przewielebnego Księdza Biskupa — to nie jego kazanie!“

— А єпископ на те:

— „Co mnie to obchodzi? Doskonale gada!“

І слухає далі. А ксьондз з проповідниці вже запримітив що Єпископ хвалить його тай набрав ще більше відваги І гремить далі, аж луна йде. А Єпископ раз-ураз каже до каноніка:

— „Doskonale gada!“ — А канонік все відповідає: „To nie jego kazanie!“

Нарешті ксьондз скінчив, перехрестився і каже:

— „A teraz moi parałanie, zmówmy trzy razy „Ojczesz“ za duszę Jezusa Chrystusa!“

— „Ooo! to jego!“ — каже канонік.

Точно таке саме як тому ксьонозови трафилося в тім політичнім казанню і п. Дрови Грицаєви. Поки переписував брехні інших «непорочних» політичних дівиць, поти воно — поминаючи їх моральиу вартість — мало якийсь порядок і хоч гнійний зміст, але зміст. Одначе п. Др. Грицай спробував додати і щось своє. Тай додав таке, що мов вибухаючим газом розсадив усю їх роботу. А саме додав п. Др. Грицай від себе, що він ту «політику» опер на «чистій правді», яку вичитав у дописі... п. Кметя.

Кметь — це псевдонім чоловічка, котрий малою дитиною виїхав з краю, був у Канаді на різних менше і більше почесних службах — аж до поліції включно, а потому осів у Детройті. Там знаний він з того, що перед дверми його помешкання стоїть звичайно варта: то наші люде по черзі ждуть, щоб його по «ланіті» трохи позначити за різні «чисті правди», які він про них і їх працю розпускає. Це річ відома і про це писали й у пресі (було й у «Канад. Фармері»). І на такім „жерелі“ «правди» основує п. Др. Грицай найогидніщі напади!

Річ ясна, що такої необережности не поповнилаб ні одна инша українська личина. Бо всі наші «критики» знають Кметя знаменито. І це власне яскравий доказ абсолютної

ігнорації та наївности сирітоньки Грицаївни, котра на Кметю хотіла виїхати на українську політичну «арену».

Зрештою по стилю тих лайок, які появилися з підписом п. Грицаєв, по авто-рекламі, яку там роблять під його іменем деякі «гуманітарні» герої в Америці, котрі під кличем „обеднання“ розведнують нарід, по зневазі киненій на Преосв. Григорія, Еп. Станисл. ітд. можна зовсім точно пізнати, хто властиві автори тої статті і котрі місця їх, а котрі «віг», то єсть п. Дра Грицаєв. І карти і схованих «грачів» та менших «грачиків» видно зовсім виразно.

Словом — це труси, котрі мають точно такі самі «заслуги» в нашій публичній життю, як п. Грицаєв, то значить ніяких не мають. І тому бояться покласти під тими наклепами свої імена. Вони все волять послужитися «дописями».. Прийде час — і їх спілка з п. Дром Грицаєвм вийде на верх. Притулять сирітоньку.

Знаючи те все докладно й наскрізь, я довго не тільки не відповідав на той „політичний виступ“ п. Грицаєв, але навіть не читав його (лиш переглянув свого часу). Тут підчеркую, що статті, яка появилася в американській „Січі“, як відповідь п. Грицаєви, я не тільки не писав, але й не бачив її перед друком. Щойно потому, коли Сирітонька Грицаївна виступила явно на большевицькім вічу у Відні з осоружними нападами на Преосвященого Коциловського, перечитав я й перший „політичний“ виступ тої нової пророчиці України, котра шукає хлібенятка в большевицьких кругах.

Не дивуюся йому. — Бо це безпомічна дитина, слаба тілом і духом.

Це властиво особисто — гумористичні фігури, а в суспільности трагічні (нещасні).

Перед закінченням знимання світлин з того типа треба ще згадати його одного *Steckenpferd'a*: кождому, з ким він воює, закидає той пан «наживу». Се дуже зрозуміле у такої людини котра із за своєї нездарности ходить голодна й обдерта. Така людина буде у кожного бачити тільки одно: змагання до наживи. Відомо! „Голодній кумі все хліб на умі“.

Певна річ, що такі скраховані інтелігенти, здеклясовані й не заняті ніякою постійною роботою, тяжко бідують на чужині. Але ніхто не винен, сама я, що така «доленька моя»... Такі типи ніколи не старіються в тім значінню, що ніколи не приходять до зрозуміння серйозности життя.

І тут власне підходимо до науки, яку з існування такого зілечка в нашій суспільности можна витягнути.

1. Молодь повинна вчитися, а не займатися політикою, бо найдурніша політика, це «політика» пайдократії (молокососів).

2. Одначе хоч політикування пайдократії дуже страшний прокляти для всіх народів в часі їх упадку, — то є в тій пайдократії бодай віра, що вона свою руїну робить «для ідеї». А нема навіть такої віри у тих руїників, що всю свою молодість у карти*) програли або анархістичною літературою займалися — і потому нагло, ні сіло, ні впало виступають у ролі „політичних“ „провідників“ „народа“. Без політичного знання, без ідеалу, без програми і без сорому. Все те заступає у них нестеменна лайка і напасть.

3. З огляду на те все суспільність, коли хоче жити а не зогнити перед часом, мусить відсунути рішучо пайдократію від політичних справ. А дозрілих віком людей, котрі хочуть виступати в політичнім житттю як провідники, оцінювати після того, яку вони практику політичну мали від хвили своєї зрілости, де, в якій організації, в якій партії і під яким проводом працювали, коли і в яким напрямі розвинулися, що зробили і що роблять та кого уважають своїм Авторітетом. Тут діло не в тім, чи хто «лівий», чи «правий». Авторітет мусить бути у кожного серйозного діяча. Навіть коли він сам уже стане Авторітетом на основі довголітньої праці свого (вже дозрілого) життя, все таки якийсь Авторітет мусить визнавати. Бо без Авторітету не було, нема і не буде ніякого діяча, а буде тільки пустоцвіт, який наш народ називає «песячим молоком». З таких «дубів» ніякої будови збудувати неможливо. Взірєць такого пустоцвіта знаменито змалював нашій суспільности покійний наш письменник Лесь Мартович у своїм найбільшнім творі «Забобон». Закидали йому, що він сотворив у тім творі карикатури. Тимчасом це тричі неправда. Він, найбільший з наших гумористів, дав у тім своїм останнім творі серйозну річ, повну глибокої правди. Він сміється страшенно, але крізь сльози. Сміється над тою пустою «інтелігенцією», котра виростає на нашій масній землі. Тип Влодзя у «Забобоні» — це тип Дра Грицяя. На жаль наша суспільність не знає власне найлучшого твору про свою сучасну «провідну» верству.

*) Як пр. приятель п. Грицяя з Америки.

4. На кінці щире слово до большевиків. Пишу це серйозно пам'ятаючи слова Спасителя: „Любіть ворогів ваших, чиніть добре ненавидячим вас!“ Хоч я по противній стороні барикади і хоч я ворог нездійсненої ідеї Вашої, то всеж і Ви частина нашої нещасної суспільности. Ви представляєте також вартість і то велику: вартість упадку. Бо Ви впадете. Але упадок упадкови нерівний. Упадок може бути повний серйозного трагізму і — повний погорди до себе самого. Лучший єсть перший упадок, ніж другий. В 10-ім році Вашої мнимої слави — Ви нагі і голодні в найбагатших землях світа, а сотки тисяч безпризорних дітей, покритих струпом зарази волочаться по землях України і Росії, як певні вістунки упадку. Ніяка армія й ніяка зброя не охоронить Вас перед упадком, бо Ви внутрі упали тим самим гріхом, що перші прародичі людства: непошаною заповідей Божих. І тому будете вигнані із земель своїх, хочби Ви не знати яку зброю мали. Коли хочете падати без погорди до себе самих, то не допускайте таких типів, як описаний тут тип «Сирітоньки» до публичного політичного життя. Це не значить, що таких типів, котрі до Вас наближаються, не можете вжити. Можете: Ви маєте чрезвычайку. Там такі типи виконують усе, буквально все, що їм скажете: оплюгавлять і замучать кожного без виїмку. Але не пускайте їх до публичної, політичної діяльности, бо вони не птиці до того лету. І на тій висоті осмішать Вас і погорду до Вас викличуть.

Це наша щира рада, що походить з любови, викликаної трагізмом Вашої долі і тим, що бачимо вартість Вашого зриву й упадку. Такої ради не давалиб ми тим гурткам, котрі не стоять ні по боці Церкви, ні по боці Вашім, бо ті гуртки ніякої вартости не мають. Це тільки менше або більше відливі черви, котрих змете ліва або права філя. Змете і розтопочить на шляху.

Думаючий читач може подумати таке (перечитавши отсю сільветку): Хоч і справедливо, та за остро зібрав ти дра Грицая. А за остро длятого, бож зі самої сільветки виходить, що він був просто оруддям в чіхсь руках. Тих, котрі його ужили до підписання пашквілю, навіть не згадується по імені — і на тім власне полягає надмірна острота в характеристиці того, хто дався ужити до пашквілю. — Відповідаю на такі евентуальні думки ось що: *Co się odwlecze, to nie uciesze*. Хоч я й додумуюся, котрі люде уживали п. Грицая до писання, чи радше переписання та підписання пашквілю, то сього замало, щоб їх прилюдно висічи. Не знаю також напевно, хто саме в органі Укр. Партії Праці рішав про поміщення пашквілю підписаного Дром

Грицаєм і в яким відношенню стояли тоді до того органу теперішні провідники тої партії та співробітники її органів, як нпр. В. Будзиновський, Гринь Микетей і и. Все те колись повинно бути вияснене, бо воно дуже характеристичне для сего часу. На всякий випадок уважав я своїм обовязком прищипити поведення того чоловіка, котрий дав свій підпис під погану річ, наскрізь напасну. Зробити се уважав я тим більше потрібним, що п. Грицай готов як критик (то єсть учитель тих, що мають своїми творами вчити весь народ!) попасти в українську літературу. Отже нехай історики нашої літератури знають, якої якости «учителів» мали українські письменники сучасного нам покоління, бо се пояснить їм, чому те покоління має таке письменство і тим самим такий духовий зміст, який має. —

О. Н.

ЗІ СВІТА.

Роялістичний рух у Франції. В 64 ч. краківського «Час-у» читаємо цікаву кореспонденцію з Парижа на тему французького монархізму і демократії:

У Франції не від нині роялісти. Але досі були вони на загал предметом іронічних завваг і спочутливих насмішок. Се були в найкращому випадку симпатичні диваки, тіни минувшини, що не мали ніякого звязку з сучасним реальним життям. На політичній арені обмежувалася їх роля до бурхливих виступів п. *Baudry d'Asson* і гуртка його приятелів, а в письменстві зазначувались вони час від часу видаванням цікавих спогадів своїх предків. Свою життєвість проявляв роялізм ще тільки в сальонах і аристократичних клубах, де антиреспубліканські переконання належали до доброго тону та були одною з необхідних прикмет дбайливого виховання.

Та ті часи належать вже до минувшини. Сучасний роялізм перестав бути тільки романтичним мріянням про минувшину. Нині єсть він політичною школою, в якій гуртуються найповажніші вчені та письменники. Не ввійшов він ще в політичну акцію, але вже утвердився сильно в письменстві та політичній філософії нинішньої Франції.

На відродження французького роялізму вплинули в першій мірі два моменти: діяльність групи «*Action Française*» та еволюція політичних і суспільних поглядів, котра зазначилась у післявоєнній Франції.

Можна строго осуджувати тактику провідників групи «*Action Française*», особливо їх боротьбу з Апостольською Столицею, та всеж таки треба признати, що вони дали роялізмови сильну ідейну підставу. *Maurras*, *Daudet*, *Rainville* та інші з цієї групи були знаменитими письменниками та репрезентували в політиці й літературі стремління до навязання з традиціями старої Франції, до творення т. зв. «нового середовіччя». Щоб рух заініційований групою «*Action Française*», не відірвався від сучасности та реального життя, розпочала ся група боротьбу зі здеправованим французьким парламентаризмом і навязала лучбу з тими струями, що в цілій Європі перли чим раз виразніше до скріплення виконавчої влади й оборони державної ідеї.

Другим чинником у відродженні роялізму були, як вже вище було сказано, еволюція політичних і суспільних поглядів. Появилось багато визначних умів, які не могли погодитись з завмиранням державного інстинкту, які вважали, що самотнім ліком на уздоровлення гниючого політичного організму Франції може бути тільки монархічний лад.

Ця еволюція поглядів пробивається ярко в принагідній промові визначного французького політика й дипломата п. *Charles Benoist*. Наводимо деякі характеристичні уступи цієї бесіди:

»Я був більшим республіканцем, ніж багато офіційних республіканців. Я вірив в демократію, як що не вірю, що походила з почування та захоплення, то вірю опертою на лояльній і послідовній волі. Та невдовзі вже запримітив я слабкість республіки, її хиби, грозьби, вкінці побачив її недомагання, і те, що вона знищила, й те, що підміновувала.

»Що думати про те все, коли находимось внутрі республіки? Те, що ті недомагання походять з «інорганізації», та »щоби вилікувати республіку, треба її зорганізувати; те, що криза сучасної держави походить від того, що держава заімпровізована підчас революції не будувалася знизу.

»По сорок літах праці й зусиль дійшов я одначе до переконання, що демократії не можна зорганізувати, бо вона не терпить ієрархії, що не можна створити для неї концепції сучасної держави, бо вдержатись може тільки держава трівка, котру постійно відновлюється. Сучасна держава се відмолоджена стара держава. Її клітинки з часом змінюються, а тіло удержується завдяки її членам. Ця постійність-трівкість творить якраз націю. Держава се безсмертне моральне воплощення нації».

»Одначе в нашій республіці, побудованій на комбінаціях парламентаризму з народовластям, в якому демократія перетворюється в демагогію, в якому число всім, а устрій пережертий склерозом. Всі стремління до відмолодження даремні. Бо немає держави, яка більше консервувалаб навіть свої зужиті форми й була більш інстинктивно ворожа всякому поступові, як держава демократична.

»Зневірившись в те, в що я дотепер вірив, звертаюсь як політичний теоретик до монархізму, бо без нього не можу обійтись. Це не навернення, але витягнення консеквенції. Сьогодні я переконаний, що тільки монархія — се парадокс виключно словесний — зможе зорганізувати демократію — якщо під тим словом розуміємо не всевластя народу, але опіку над його добром...«

П. *Benoist* стверджує вкінці, що професійне представництво поодиноких класів, що самотньо є дійсним представництвом даного краю, може бути введене в життя тільки через монархію. Доказом на се приклад Італії та Еспанії.

За народність Гоголя. В римськім щоденнику *«Il Messaggero»* (Вістник) ч. 53. з 2. 3. ц. р. находимо цікаву для нас статтю пера кн. Олександра Волконського: »Про народність Гоголя«. Кн. Ол. Волконський російський монархіст, католик »візантійсько-славянського обряду«. До революції був директором царських театрів в Петрограді, тепер учить російської і старословянської мови в Орієнтальнім Інституті в Римі. До Українців відноситься дуже ворожо, прямо не хоче чути, щоб навіть хтось згадував се ім'я.

Згадана стаття це відповідь невідомому нам блище Л. Коцемському. Для характеристики наводимо слова кн. О. Волк.: »Казав той письменник, що Гоголь був »Українець« (після автора та народність єсть зовсім відмінна від російської!); що »він певно бувби писав по українськи, як щоб обставини життя були інші«; що він »бичем смалив совість Росії«; словом, що він не був Росіянин і ненавидів »Росію«.

На всі ті фантастичні теорії, які українські сепаратисти стараються впоювати в опінію заграниці, нема кращого способу на відповідь як зачитувати історичні документи. Коли пр. вони твердять, що в XI. в. існувала якась Україна, вистарчить навести документи арабські, грецькі, латинські, російські (галицькі, київські, новгородські), які відносяться до того віку, щоб пізнати, що держава, якій вони надають нині це ім'я, називалася в дійсности »Русь«. Як твердять, що в XVII в. існував укр. нарід, вистарчить навести слова найславнішого малороса, отамана Хмельницького, що він називав свій нарід, котрий освободив зпід польського панування при помочи Москви, прямо »російським«. Таксамо, щоб відповісти на фантастичні твердження відносно особи Гоголя, *вистарчить нам навести два цитати з його власних слів.*«

І тут наводить спомини Данилевського (т. XIV), котрий пізнав Гоголя мабуть 1851 р. (Гоголь помер 12. 2. 1852). Гоголеві представив Данилевського проф. Бодянський. »Всі три походили з Полтавщини, себто були малороси (»українці«, як це сказатиб по теперішньому). Бодянський спитав Гоголя, як він думає про поезію Шевченка (найкращий поет діалектичній Україні). »Не бракує таланту«, відповів він, »але єсть за багато смоли... більше смоли як поезії! Йому й мені як малоросам вона навіть пахне, але не всі мають такі самі носи як ми«. Кн. В. пояснює (може з Данилевським), що Гоголь хотів тим вказати на надмірний партикуляризм і надмірне політиканство в поезії Шевченка. »Його талант змарнували ті політиканти« — говорив Гоголь. »...Ми повинні писати по російськи... і підпомагати одну лише пануючу мову... Для нас всіх святою річею повинна бути мова Пушкіна.. Годі рівняти провансальського поета Ясмена з Молієром... Русский чоловік і малоросіянин це душі близьняків, що взаїмно себе доповняють, близькі кривні, й однаково сильні. Не можна поставити вище одного зі шкодою для другого. Хтонебудь пише тепер, не повинен думати про незгоду...« Подібно висказався Гоголь в однім своїм листі до пані Смірної.

Дальше признає кн. Волк., що з усіх укр. тверджень правдою єсть те, що Гоголь був »малорос«, любив рідну землю, цікавився її минулим і посвятив їй $\frac{1}{5}$ своїх творів. Але любив також свою »велику батьківщину«. В його родині говорили по російськи, листи, навіть до мами, писав по російськи. »Бичував« свою вітчину (Росію себто) не з ненависти, але силою свого сатиричного таланту. Та це ще не виключає любови.

»Генерація, до якої належав Гоголь, була повна почувань величі тої Росії, що за 120 літ розвинулася казочно і з майже не знаної Московщини стала імперією Катерини Великої й Александра I, що рішала про долю Європи.«

На кінець наводить кн. Волконський закінчення з »Мертвих душ«, які написав Гоголь в Римі, і додає, що як це не єсть любов вітчини, але шовінізм, то з певністю шовінізм *російський!*

Редакція часопису застереглася на вступі виразно, що не хоче братися до розв'язки укр. проблеми, але містить статтю на відвічальність автора.

Аргументи автора це стара пісенька, яку ми вже чули нераз. Та для непоінформованих чужинців всежтаки мусить лишитися дещо зі слів автора.

Шкода, що кн. Волконський жиє у ХХ. в., а своїми поглядами зраджує людину, що жила на царськiм дворi в часi найбільшого абсолютизму, бодай 100 літ тому. Поки між рос. монархістами матиме верх такий дух, ніяка відбудова Росії на монархістичних основах і в згоді з Україною очевидно неможлива.

Московщина, котра щойно в нових часах (1493 р.) вперше означила себе на мапі як «Росія», просто присвоїла собі назву «Русь», котра набрала державного значіння на українській території. Опісля задавила свою матір і заперечує досі її самостійність і навіть існування! Але навіть якби правдою було те, що про минувшину пише кн. В., — то чиж зі спільних комплексів не повставали нові нації й держави? Ми Українці хочемо бути самостійні й те для нас рішаюче! *І. Л.*

Новий тип ученого. Ватиканська місійна вистава 1925. р. і теперішній Лятеранський Місійний Музей тісно лучаться з іменем о. Вільгельма Шмідта, їх головного організатора.

Вільгельм Шмідт уродився 1868. р. у Вестфалії (дня 16. 2. ц. р. обходив роковини своїх уродин). В молодечих літах вступив до монашої місійної Конгрегації Божого Слова (Вербістів) в Медлінгу (Австрія), де покінчив свої науки й одержав ерейські свячення. Відтак студював ще в Берліні і став професором.

1900. р. написав кілька цінних творів і за це франц. Академія Наук іменувала його 1903. р. своїм членом-кореспондентом. О. Шмідт виказав також, що між мовами Океанії і деякими групами індійських мов існує дуже близьке споріднення. Працю оголосив рівночасно по німецьки і по французьки й одержав премію Вольнея (Volney), одну з найпочесніших, які дає франц. Академія Наук. Велику славу здобув собі відтак в науковому світі своїми численними творами з області лінгвістики, етнографії і місіонології.

1906. р. почав видавати міжнародній журнал «Антропос». Співробітниками були місіонарі, що містили свої праці в мовах: англійській, еспанській, італійській, німецькій і французькій. Ціль журналу була розбудити зацікавлення до місійних справ, піддержати запал місіонерів і заохотити їх до студій над первісними, дикими народами. Публікації в «Антропосі» з язикознавства, етнографії, антропології і ріжних вірувань завдали сильний удар раціоналістам, що опираючися буцім то на тих самих досвідах, старалися підкопати християнську релігію. О. Шмідт працював також дуже, щоб поставити всі дотеперішні здобутки з області місіонології на чисто науковий ступень. І це йому вповні пощастилося так, що вже 1907. р. т. зв. нейтральна, ліберальна преса висказувалася про «Антропос» з як найбільшим признанням. О. Шмідт почав видавати також «Бібліотеку Антропос»-а (етнографічні й лінгвістичні праці).

Війна сильно відбилася на видавництві, всеж таки о. Шмідт зумів

видати до тепер 11 етнографічних монографій і 3 томи з ділянки лінгвістики. «Антропос» виходить від 1925. р. раз на рік як грубий том; тепер редагує його о. Копперс, Вербіст.

О. Шмідт се творець і президент «Етнологічного рел. тижня». Завданням цієї інституції єсть улаштувати раз на кілька літ конференції та сходини, що тривають тиждень. Беруть у них участь місіонарі з далеких країв і учені, головно письменники з Європи. В 1912 і 1913 рр. відбуває такий тиждень в Льованії, 1922 р. в Голяндії (Тільбург), 1925 р. на виразне бажання св. Вітця — в Міляно. На другий рік відбудеться в Римі. Для розвою науки мають такі сходини незвичайну вагу.

Добрі й лихі сторони європейської культури обіймають поволи всі, навіть найдальші закутки землі. Мати автентичні свідощтва про вірування первісних народів це для християнської апологетики неоцінені скарби. Як дикуни стануть культурними бодай на зверх, годі буде вже навіть мріяти про досліди над первісними релігіями. Тому о. Шмідт висилає знавців (місіонарів) до дикунів Огністої Землі, до пігмеїв маляйського півострова, на Філіппини, до східної Африки, до Бушменів (півд. Африка). І щож виказали строго наукові досліди і строго примінені в них історичний метод? Вони згідно виказали, що найстарша форма релігії це монотеїзм і що найстарший тип людської суспільности це родина (семя) і тов формі моногамії.

Ті досліди зібрав о. Шмідт в двох великих творах: «Початки ідеї Бога» (себто поняття про Бога) і «Народи та цивілізація».

В 1924 р. поручив йому св. Отець розложити відповідно і систематично упорядкувати предмети Витиканської місійної вистави, а ц. р. іменував його директором лятеранського місійного музею.

Ще 1912 р. став о. Шмідт почесним членом англійського і ірландського антропологічного Інститута, а 1925 р. фльорентійського. Почесний докторат надав йому університет в Бонні (1920) і в Льованії (1925). В 1920 р. став доктором віденського унів. за етнологію й лінгвістику, в 1925 р. одержав там катедру (за премію Вольнея).

О. Шмідт тішиться в науковому світі загальною повагою й пошаною. З нагоди 60 роковин його уродин приготовляють видання в його честь великого твору (етнологія, лінгвістика, доісторичні часи, вірування), в якому візьме участь 68 учених з цілого світа. Між ними 18 священників, що займаються наукою, і 40 університетських професорів.

Дня 16. 2. ц. р. дало в честь о. Шмідта академію «Leogesellschaft» в архієпископській палаті у Відні. О. Шмідт належить до цього товариства як один з найбільш діяльних його членів. — Неприсутного солєнізанта звеличав редактор «Антропос»-а, о. Копперс. Провід академії обняв колишній австр. мін. проф. Гуссарек. Крім кардинала Піфля прибули на це свято мін. Шміц; президент Академії Наук проф. Редліх; нім. амбасадор гр. Лерхенфельд і и.

З великим признанням висказався про о. Шмідта д-р Гуссарек. З бесіди о. Копперса довідуємося, що поважний твір, про який ми вище згадали, обійме понад 1000 ст. друку (75 спеціальних студій). Міжнародний конгрес фільологів в Аха (Ажа, в Еспанії) відбудеться у цвітні ц. р. під проводом о. Шмідта. Твір «Поняття Бога у всіх народів світа» обійме

10 великих томів (тепер печатають другий). О. Шмідт написав 150 етнологічних і лінгвістичних творів та 50 з інших ділянок науки.

В приватному життю о. Шмідт дуже тихий і скромний монах. Комітет в Римі хотів зложити йому желання в день його уродин. Та о. Шмідт у своїй скромности не дозволив, щоб хто небудь заглянув в той день до його келії.

Та одній особі всежтаки не міг того дня відмовити: св. Вітцю. Авдієнція тревала більше як годину. »Папа місіонарів« приймав у себе найвизначнішого їх представника, учений розмовляв з ученим. *І. Л.*

З ГЕТЬМАНСЬКОГО РУХУ

Святкування в Берліні десяти років відновлення Української Гетьманської Держави (29. IV. 1918 — 29. IV. 1928). Ініціативу до влаштування в Берліні Свята десятих Роковин дня відновлення в Києві Української Гетьманської Держави, взяв на себе Клуб Гетьманців під почесним головуванням Вячеслава Липинського. В цей день вирішено влаштувати святочні сходи, на які поза членами клубу запрошено багато членів місцевої української колонії. Програму Свята склали доклади проф. Д. Дорошенка — „Проголошення Гетьманства 29-го цвітня 1918 р. в історичній перспективі“, та проф. І. Мірчука — „Історія тайного документу в справі поділу Галичини“.

Коло четвертої години пополудні, в неділю 29-го запрошені почали збиратися в салі німецького касина офіцерів резерви, яку на цей день прикрашено Державним Українським і Гетьманським Гербами. О пів до пятої години ввійшов Ясновельможний Пан Гетьман і зайняв місце за президіяльним столом. Після того голова клубу п. Скоропис-Йолтуховський відчиняючи збори, звернувся до присутніх з короткою промовою, в якій зясував значіння цього дня для нас. Відтак промовляв проф. Дорошенко.

Проф. Дорошенко подав загальний огляд українського національного руху в 19 стол. і зясував ідеологічні передумови, що привели до відновлення в 1918 р. Гетьманства, як традиційно-історичної форми державности. Промовець підкреслив, що наше відродження на початку 19 стол. мало глибший характер, ніж тільки відродження літератури, бо воно спиралось на оживленню української історичної традиції — споминах про недавню власну державність у формі Української Козацької Держави Гетьманщини. Стремління українських патріотів на початку 19 стол. до відбудови цієї державности спиралась на реальні класові інтереси українського дворянства — найбільш освіченої, економічно незалежної та політично впливової верстви тодішнього українського суспільства. Видатніші представники цієї верстви вміли стати вище класових інтересів і думали про добро цілої „нації“ української, яка була тоді вповні реальним поняттям, бо охоплювала всі стани і всі верстви українського суспільства. Всі видатні представники українського літературного і наукового руху першої половини 19 стол. вийшли з дворянської верстви — нащадків козацької старшини. Такі одиниці як геніяльний кріпак Шевченко були

вийтками. В 20-х, 30-х роках серед українського панства був дуже помітний автономістичний і навіть сепаратистичний рух, який помічали і чужинці. Але з половини 40-их років прищеплюються на Україні нові радикально-космополітичні ідеї, які залишають в тіні історичну традицію. Утворюється новий, так званий народницький напрямок, аналогічний російському народництву; одкидається традицію колишньої власної державности, запановує аполітизм і соціальний радикалізм. На громадську арену виступає новий чинник — декласована інтелігенція, рекрутована з різних верств суспільства, яка в українському рухові починає грати все більшу роль. Разом з тим цей рух втрачає свій зв'язок з реальними інтересами когорт з верств суспільства і стає чисто літературною течією, позбавленою громадського впливу і значіння. Живіші і активніші елементи зпоміж українофілів — як тепер звать себе самі представники того руху — переходять до загально російського радикального й революційного таборів.

Нечисленна, вихована в ідеях принципової опозиції проти всякої влади, не визнаючи власної історичної традиції, українська інтелігенція опинилась в 1917 році перед завданням будувати самостійну українську Державу. До цього завдання вона не була ні ідейно, ні матеріально, ні навіть психологічно підготована. Будівництво держави хотіла перевести власними силами, оперши його на соціальних експериментах і позбавляючи всякої участі в громадським житті, ба навіть засуджуючи на соціальну смерть всі посідаючі, продукуючі, культурні верстви українського суспільства. Але якраз серед цих верств прокинулось почуття історичної тра-

диції і в збудуванні незалежної Української Держави, котра забезпечила їм становище в суспільнім житті, ці верстви бачили свій порятунк.

Коли міському інтелігентові гасла, під які поставила український рух Центральна Рада, обіцяли якісь блага, котрі широко можна окреслити словом „свобода“, коли безземельним і малоземельним селянам обіцяно землю дурно „без викупу“, землю одняту у заможнішого сусіда, то для поміщика, для панка хуторянина, для хазяйновитого козака чи селянина, що їх згідливо звать сьогодні куркулями, для тих усіх Центральна Рада несла матеріальну руїну і соціальну смерть. І на тих то елементах виріс так званий хліборобський рух, який повів до повалення уряду Центральної Ради і проголошення Гетьманства. В протилежність до утопійної державности Центральної Ради, ці люде хотіли мати дійсну, реальну Українську Державу, зв'язану традицією з тією, яку вже колись їх предки збудували і тримали 150 років у своїх руках — Гетьманську Українську Державу, а не якусь утопію, якої ще ніде не було на цілім світі і яка могла б повстати лише в тім разі, як би вдався соціальний експеримент.

Проголошення Гетьманства українськими хліборобськими колами є блискучим доказом живучости національної стихії в цих елементах, які вважалися вже за зросійщені і втрачені для українства. Разом із тим воно ясно показало, що Українська Держава може бути збудована не на принципах екстериторіального націоналізму, лише на територіально-державнім принципі, який визнає за українського громадянина кожного жителя української землі, без різниці мови і віри, який хоче

на цій землі мати самостійну Українську Державу. Цей принцип поняттю націоналізму мови протиставляє патріотизм землі. І лише такий патріотизм може організувати всі елементи нашого краю в одну українську націю.

Після проф. Дорошенка промовляв проф. Мірчук.

Промовець представив у своєму докладі історію тайного договору про поділ Галичини на дві національні частини, польську і українську, який Австрія зобов'язалася під час мирових переговорів в Берестю Литовським перевести. Цей поділ мав перейти законним шляхом в життя до 20-го липня 1918 року. Докладчик на основі автентичних документів виказав, що доля цього договору була вирішена в дуже недовгим часі після його заключення, так що пізніше анулювання цього договору Центральними державами було тільки ствердженням цього факту доведеного далеко раніше. При цій нагоді виявилось, що поголоски, нібито Гетьманський Уряд мав дати свою згоду на анулювання цього договору не відповідають історичній правді. Навпаки виявляється, що Уряд Української Держави дуже енергійно протестував проти цього анулювання.

Після закінчення докладів промовив Ясновельможний Пан Гетьман, який звернувся до присутніх з слідуючими словами:

Дякую Вам, Панове Професори, за цікаві відчити, котрі ми від Вас перед хвилиною почули. Вони мені нагадали часи, коли я стоючи на чолі Української Держави, сподівався, що вже в 1918 році вдасться забезпечити їй довге і спокійне існування. Ці надії тоді однаке, не справдилися.

Але Ваші відчити не тільки відсвіжили в моїй пам'яті спогади про

минуле. Вони породили бажання сказати кілька слів і про сучасне та про будуче.

Десять років тому возстановлено старе, традиційне українське Гетьманство. Воно тривало не довго. Після руйни Держави нашої, Гетьманці частиною залишились на Україні під большевицьким терором, частиною пішли на вигнання. Перші і другі, здебільшого знаходяться в тяжких умовах. Але Гетьманський рух не завмер. Не дивлячись на найтяжчі умови він все далі шириться. Свідомість Гетьманців кріпше порівнюючи навіть з 1918 роком, коли існувала Українська Держава. Мусимо ствердити: кількість і якість Гетьманців росте, — Ідея Гетьманська охоплює все ширші кола суспільства... Чому це так?...

Тому, що Гетьманство має ясну провідну ідеологію і патріотичну ціль.

Тому, що Гетьманство не є тенденційне ні в революційному, ні в реакційному розумінню. Воно будуюче, творче. Воно базується на історичній традиції, на християнській моралі, на економічних необхідностях і на сучасних реальних обставинах життя на Україні.

Тому, що Гетьманство орієнтується виключно на внутрішні сили України і хоче служити тільки її державним потребам.

Тому, що Гетьманство розуміє Україну, як Державу — як Землю, а не племя, — як певну територію зі всіма її мешканцями, якої би вони не були віри і якого вони не були походження.

Тому, що Гетьманство буде свою силу не на розеднанню і взаємній ворожнечі класів, а на єдності і співпраці всіх класів України: — хліборобів, робітників, промисловців та інтелігенції в ім'я державних інтересів України.

І намагаючися створити реальну, міцну, незалежну Українську Державу, побудовану на патріотизмі себто на привязаності до Рідної Землі всіх мешканців України і на Єдності Українських Земель, Гетьманство не може і не повинно виховувати людей в ненависті до сусідів. Така зненависть родить тільки орієнтації на чужі сили — орієнтації, в яких Українці винищують самі себе на радість чужинцям. Тому Гетьманство стремить до мирного вирішення міждержавних відносин і до мирного співжиття з сусідами.

Оглядаючися на пройдений тернистий шлях і дивлячися на будуче, ми не закриваємо очей на те, що перед нами повстануть ще нові і великі перепони. Але бачучи тривалість Гетьманської Ідеї, ми твердо віримо, що досягнемо нашу завітну

мету: — що створимо Гетьманську Україну і тим забезпечимо могутній розвиток усіх творчих сил нашої Батьківщини, на Славу Українській Державі і Українській Нації!

Промову свою закінчив Пан Гетьман „Славою“ Україні, яка була однодушно підтримана всіма присутніми. З неменшим ентузіазмом підхопили всі „Славу Ясновельможному Пану Гетьману“ яку виголосив п. Скоропис-Йолтуховський.

На цьому закінчилась офіційна частина Свята. Присутніх було коло 90 людей. Найчисленніше була заступлена місцева українська кольонія, на чолі з головою громади д-ром Кузелею. Духовні кола були заступлені православним єпископом Владикою Тихоном і греко-католицьким парохом Отцем д-ром П. Вергуном.

БІБЛІОГРАФІЯ

Праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права. За редакцією акад. Н. П. Василенка. Випуск третій. Видання Української Академії Наук. Київ, 1927. Стор XIV + 500, вел. 8^о.

Зміст цього випуску „Праць“ незвичайно цікавий. В першу чергу слід зазначити три уміщені в нім розвідки з історії українського державного права: 1) В. Новицького — „Снеми Руської землі“ в X-XII вв.“, 2) проф. М. Максимейка — „Про смердів Руської Правди“, й 3) проф. М. Слабченка — „Соціально-правова організація Січи Запорозької“. В. Новицький робить сміливу спробу зовсім нового вирішення питання про державний устрій старої Русі-України, а саме — про взаємини між окремими українськими державами-землями в X-XII в.; нині

в науці панує погляд, усталений В. Сергеевічем, що окремі руські землі — Київщина, Волинь, Галичина, Сіверщина ітд. були в давні часи особними державами, які вдавалося лише тимчасово звязувати між собою окремим князям. Натомість Новицький пробує довести, що між деякими землями старої Русі (Київщиною, Переяславщиною, Сіверщиною) існувала федерація, якої органом були снеми, звані иноді в науці не зовсім точно князівськими зїздами; в дальшій розвитку „снеми“ наблизилися, на думку Новицького, до типу соймів (у їх передфедеральній формі). Ся праця представляє великий інтерес для зясування природи снемів; але федеративна теорія Новицького є, що найменше, перебільшенням: федерації снеми не творили, хоч і були певним лучни-

ком між окремими старо-руськими землями.

Проф. Максимейко освітлює положення найчисленнішого суспільного стану в старій Русі — селян-смердів. Розвідка ся, як і всі праці Максимейка, відзначається старинним і влучним критичним аналізом джерел. Проф. Максимейко вказує, що смерди на Україні за „литовської“ доби „мали своїх безпосередніх та законних спадкоємців у особі волосних чи тяглих людей, що правний побут їх спирався на основу, закладену ще в Руській Правді“.

Праця проф. Слабченка освітлює майже не порушене досі наукою питання про державно-правну та суспільну організацію Війська Запорозького зокрема Січи. Як і інші його праці, ся розвідка Слабченка подає багатий новий матеріал і нові державно-правничі конструкції й гіпотези, досить сміливі, але часом мало обґрунтовані. Ся праця безперечно становить нову добу в історії державного ладу України XVII-XVIII вв., вписуючи в неї той розділ, що його досі їй бракувало — про державно-правний стан Запорозького Війська. Але не з усіми твердженнями проф. Слабченка можна погодитися. Нпр. він гадає, що Військо Запорозьке в XVI-XVIII вв. було справжньою державою; але в дійсності (як ми це доводили в инш. місці) правдиво-державний характер Військо Запорозьке почало набувати щойно в XVIII в.; взагалі ж його найліпше — з погляду науки державного права — кваліфікувати, яко державою подібну організацію.

Більш спеціальних, але теж вельми цікавих тем торкаються праці С. Борисенка: „Утворення професійної адвокатури в Литовсько-Руській державі“ (що освітлює на

підставі нових матеріалів майже недосліджене питання) і М. Тищенко „Гуральне право та право шинкування горілкою в Лівобер. Україні до кінця XVIII. в“.

Цікаві теж звідомлення Л. Окиншевича про його працю в „Московськ. Древлехранилищі“ в 1926 р., де він студював матеріали до історії державного устрою Гетьманщини в XVIII в., та І. Черкаського про його студювання в тім же році в Чернігівськ. Історичнім Архіві матеріалів до карного, цивільного та судового права Гетьманщини.

Далі вміщено кілька полемічних статтів з приводу першого в нас курсу історії українського права проф. Р. Лашенка та деяких инш. праць сього ж вченого.

Крім того, в цім випуску видрукувані звідомлення про наукову діяльність „Комісії по виучуванню зах.-руського права“ за 1926 р. і протоколи засідань тоїж Комісії від 1. VII. 1927 р., в яких теж є чимало цікавого для тих, хто спеціально цікавиться історією україн. права й загальною історією України.

Нарешті належить згадати дуже добре поставлений бібліографічний відділ, у яким знаходимо 17 річевих рецензій на ріжні праці, дотичні історії україн. права (між инш. на працю др. М. Чубатого „Про правне становище Церкви в козацькій державі“).

Загалом, треба сказати, що сей випуск подає цілу низку праць і причинків дуже цінних і важливих не тільки для історії україн. права, але й для загальної історії України.

В. З.

Акад. Володимир Грабар. Питання державного й міжнародного права в Коментарях Джона Мера до Сентенцій Петра Ломбарда („Зап. Соц. — Екон. Відділу УАН.“ т. V-VI. Київ, 1927. Стор. 292 — 327).

Новий цінний нарис нашого акад. В. Грабаря, одного з найвидатніших у всій Європі дослідників історії міжнародного й державно-права та середньовічної філософії права, присвячений майже недослідженому, але у свій час визначному й популярному шотляндському католицькому богословові історикові кінця XV й першої пол. XVI віку Джону Мерові (John Mair або Majior).

Дж. Мер. народився в 1469 р., був професором філософії та богословії в Парижі, Глязгові, Сент-Ендр'юсі й потім знов у Парижі, де придбав славу найвидатнішого в той час серед паризьких богословів. Його виклади й твори тішилися в XVI віку великою славою. Серед праць його особливо відомі були: „Коментарі до 4 книг Сентенцій П. Льомбарда“, „Історія Шотландії“ (перший критично-науковий огляд шотляндської історії), „Фізика“, „Питання логіки“, Етика Аристотеля“ й „Коментар до чотирох Евангелій“; остання праця має апольоетичний характер і спрямована проти т. зв. реформатів та протестантів — Віклера, Яна Гуса, Лютера та інших. Помер Дж. Мер у Ендр'юсі 1550 р.

Мер цілковито належить до представників середньовічної католицької науки. Його твори можуть бути одним із численних прикладів безпідставности ліберально-протестантських тверджень про „відсталість, абстрактність і нежиттєвість“ середньовічної католицької науки. Особливий інтерес виявляють Коментарі Мера до Сентенцій П. Льомбарда, де він м. и. розвиває цікаві думки про державу, державну владу, її природу та походження, про передачу державної влади, й ролю в ній народу, про законність т. зв. Костантинового дарування, про характер монархічної влади та обо-

язки монархів, про важні в тім часі питання міжнародного права, нпр. про заняття нових земель, спільне користування морем, повітрям, водою, міжнародні спори за престіл, про репресалії й війну, про „право на війну“, справедливі й несправедливі війни й и. Питання ці мали великий і теоретично-науковий інтерес і неменшу практичну життєву вагу; в розгяді та вирішенню їх Мер виявляє добре знання не тільки тогочасної науки, але й права та політичних відносин, і талант наукового дослідника державно-правничих наук і талант мислителя.

Мер був переконаним і щирим католиком і монархістом. Він рішуче відкидає думки деяких середньовічних мислителів про грішне походження царської влади. Монархістичний устрій визнає Мер „з поміж усіх інших найвидатнішим і найміцнішим“; але з тим він старанно розвиває думки, що цар повинен спрямовувати свій погляд на корисне для підданих, а не на приватну свою вигоду, щоб не обернути чудового царського Державного ладу на „тиранію“...; цар повинен „добре, по батьківському управляти державою“.. Словом, Дж. Мер широко, поважно й досить ґрунтовно розвиває міркування про бажаність народної монархії.

За браком місця не можемо зупинитися на сих міркуваннях, як рівнож і на цікавих думках Мера що до ин. державних-правних та міжнародно-правних питань. Особливий інтерес представляють ще його погляди на питання про війну та справедливі й несправедливі війни. Як гарячий прихильник загального мира й ворог війни, Мер проте — як влучно висловлюється акад. Грабар — „не літав під небесами“, як багато інших паціфістів, а ре-

ально розв'язував проблему війни й визнавав у певних випадках konieczність „справедливої війни“.

Взагалі, нарис акад. Грабаря про державно-правничі та міжнародно-правничі погляди Дж. Мера є не тільки вельми цінним прибутком нашої науки (на який напевно звернуть увагу й зах.-європейські вчені), але цікавим і для ширшого кола освічених людей. В. З.

М. Дерлиця: Военний дідич, образок зі світової війни. Накладом В-ва „Ока“ Коломия 1927, 16^о стр. 64. Випуск 3. Бібліотеки для всіх (популярний місячник) під ред. Івана Зубенка „Ряст“.

Воно справді образок, без претенсій, звичайний собі, котрий відзеркалює часи інвазії московських військ на Галичину в 1914 р. „Военний дідич“ це людина підла й безхарактерна (комісар поліції!), що на крові й сльозах своїх ближніх, йдучи ріжними законними й незаконними шляхами дороблюється великого майна й закупує земельну посілість. Жорстокість австрійських військ чи радше використання одного народу другим, від віків ворожим мимо всіх заходів ріжних державних мужів і мимо спроб політиків — все це на рахунок Австрії — представлено виразно й об'єктивно. Автор головно виказує недолу наших священиків і їх катування „нашими“ й „чужими“ військами. Образок писаний цікаво й легко, він на нашу думку, являється справді літературним погноєм для повстання майбутньої епопеї із тих важких — через наше незрозуміння і туманність — часів.

На окладці з другої сторони пишеться „Слово до Вп. п. Читачів“. Радимо п. ред. Зубенкові звернути пильнішу увагу на українські слова поміщені в того рода „Слові“. Бо цеж писане по українськи! „Доля

так судила, що як раз на наших землях мусіла завихритися воєнна хуртовина з її руйнацією, польовими судами... всі накладали тяжку „воєнну“ стопу на наш нарід, який знайшовся між молотом і ковадлом (підчеркнення скрізь мої. А. Н.).

Справді завихриться в голові читача від такої української мови й знайшовши між молотом і ковадлом він поспитає себе: що воно за видавництво?? *Л. Нигрицький Володимир Герасимович: Мамона, драма з сільського життя на 5 дій. Подільська театральна бібліотека Львів-Тернопіль-Ньюйорк. (без року, 1928) стор. 44. 8^о.*

...„а хтоби в дівки питає, чи хоче... йди тай вже, а ні — то канчуком“... (стр. 4). На тому й побудована ціла драма, котрої змістом після слів жандарма (стр. 43) є „eine gewöhnliche Bauerntragödie“. Словом любов і гроші а вислід вбивство.

Річ діється, як зазначено в рр. 1862-3 себто підчас польських розрухів у Галичині, одначе крім одного моменту (набуття реbelieнтського гроша) ширший фон не зазначений. Песа побудована легко й читається цікаво. Психологічного умотивування майже не слідно, що на мою думку обезцінює вартість песи. Всі прийоми старі й невибагливі, будова проста, акція розвивається дуже скоро. Песа надається головно на виставу по читальнях і в тому напрямі можна її горячо поручити. Немило вражає величезна кількість друкарських похибок.

Р-о.

Роман Купчинський: Курилася доріженька, повість зі стрілецького життя. (Частина перша) Заметіль. Львів 1928. Вид-ча кооператива „Червона Калина“. 16^о стр. 208.

Якби мене хтось спитав, чи повість Купчинського „Курилася дорі-

женька“ належить до справдішної, в правдивому змислі цього слова, літератури, яб не знав що відповісти. Її читає (як слушно зазначив М. Струтинський на обгортці) „масовий читач“ просто зі захопленням, хоч вона й формально й суттєво скидається на дневник, ця незвичайно симпатична, майже жіноча повість описова, хоч не брак у ній і „прогулюк“ фейлетоніста (стр. 54, 89, 112). Автор без усякої напушистости, без тіни високопевности цілковито без претенсії орієнтовано описує 1914 р. „м'якого“ дир. Городюка, „твердого“ о. Керницького, военні сплетні, захоплення У. С. С., першу любов студента прав і героя повісти Зварича. Що одначе найбільш важне: всі типи, всі особи осяяні якоюсь авреолею погоди й ніжности. Це як автор бачив і це що пережив злилося в його душі в одно й повстала повість, скажемо тепла й мила повість-дневник, в котрій не треба дошукуватися ні літературних підходів форми, ні мистецьких засобів стилю, ні психологічної основи почувань — в ній можна шукати серця і родинного тепла священичих домів на селі, з традиційною своєю гостинністю і „неодмінною“ кавою. І кожний читач це знайде в повісті Купчинського.

Безперечно, можна закинути авторові брак глибшого підходу до цієї сторінки життя про котру написалося повість, але.. але... — між иншим — чи справді всі люди підходять до життя, глибоко?? А ще й у нас? Аджеж не всі можуть бути Шеллі-ями, котрий хлопчиком дізнавшись про тайну сірників з радості підпалив хагу родичів. Цього рода людей не найдеш на галицькому ґрунті й тільки на похвалу авторові можна сказати, що він їх не шукав, він шукав людей зі серцем і най-

шовши їх відтворив їх ясно й правдиво.

Галицька наївна повість?? Безсумніву й тому гарна, бо правдива й своя. Правда аж до коріння, своя аж до глибини душі. Без котурнів, без претенсій на стиль вартість, цінність, засоби, підходи, прийоми, тембри й архектоніки. Наше, питоме міліеу відтворене щиро й отверто.

На кінці я мавби тільки одно побажання до автора: хай в дальших своїх томах получит Зварича з Наталкою в щасливе супружество. Що вони будуть щасливі це певне, бо він по перипетіях війни найде щастя тільки біля такої жінки як Наталка (котра, що правда далеко відстала від *savoir vivre*-у сьогодняшних жінок!), що рівночасно сама повість втратить на того рода „філістерському закінченню“ це також правда (о! критико!), але скористає на тому наше, галицьке життя!

Л. Нигрицький

Я. Водяний: Право сваволі, драма на 4 дії з революційного життя в Росії. Львів-Тернопіль-Нью-Йорк 1928. Подільська театральна бібліотека. 8°. стр. 36.

Це річ, котру ніяким чином не можна назвати „драмою“ хіба драмою самого автора. Можна тут хіба говорити про це, як то часом хочеться а не можеється...

Бо хіба сторінка „революційного життя“ справді так виглядала як у цій „драмі“? По скільки так, то яб радив дати цю драму прочитати всім бувшим і сучасним революціонерам а повірте мені, що всі вони як стій запишуться на ветеринарію і захоплено заживуть горожанським життям. І це мабуть бувби одинокий позитивний наслідок „права сваволі“.

Право сваволі лежить у тому, що щоночі до горожанки Ганни Пе-

тровни приходять поліція (звичайно московська — воно діється 1908 р.!) і шукає різних небезпечних „сіцилістів“. Що вона їх передержує, це інша справа, бо вона Українка а вони борються за Україну, значить їй можна. І тут саме лежить драматичний вузол: в чому лежить завязка драми, чи в тому, що поліція приходять вночі чи в тому що революціонери борються за Україну й за поневолений народ? Я думаю, що в тому другому. Бо уявіть собі, приходять такий революціонер до хати, ночує і не тільки, що говорить про „англійські народи Шотляндії і Ірляндії“ (стор. 8) але є глибоко пересвідчений що заразже з місця розкохав у собі невинну Катрусю, котра має 17 літ, чахотку і читає „Щаблі життя“ Винниченка. Як вам це подобається — питається стишеним голосом розмаскований з палаючими очима революціонер. „Дуже мені подобається“ — відповідає це симпатичне 17-літнє сотворіннячко — „Винниченко пише те, що ми бачимо в життю на кождім кроці, але про що боїмося сказати на людях“ (стор. 10). Уявіть собі „на людях!“ А трагічний революціонер додає грізним голосом пивниці: „за це саме його не люблять наші ліберальні демократи“. Звичайно, що не люблять його на людях. Бідний Винниченко!

Розуміється революціонера арештують, за допомогою Ганни Петровни пускають на волю і коли Катрусю цілковито невинно (як кожна

особа, що має серце на своїому місці) тішиться його приходом, він з розбуреною чуприною кричить: „О ні! Не треба! Мене ждуть товариші! Мене жде Україна!“ (стр. 27) Звичайно, що заразже по тім трагічним оклику Катрусю питається: „Остапе, ви мабуть голодні“ (словом драма!) а несамовитий революціонер „сідає до столу, бере що попало“ (стр. 27). Бідний революціонер!

А відтак з'являється „околодочний“ і хоче знасилувати Катрусю. До цієї цікавої сцени автор не допускає, бо Катрусю давши кілька ляпасів околодочному в лице, на відміну витягає револьвер з кишені тогож таки околодочного й стріляє йому в бік. Околодочний на превелике здивування всіх в моменті гине, а на це входить невсипущий революціонер, котрий під дверима кімнати зі зимною кров'ю ждав вистрілу й... забирає Катрусю зі собою туди „де російське право, право сваволі не має сили й користується зневагою“ (стр. 36).

Ех! Як це часом приємно бути революціонером, їй Богу! А Ганна Петрівна нічогосінько не знаючи, верне до хати й побачить трупа й брак дочки, котру хотів знасилувати околодочний (за це дістав у бік і скоропостижно вмер) а котру пірвав ідейний революціонер. Бідна Ганна Петрівна, може щойно тоді зрозуміє драму й вдаривши об поли руками, скаже: От тобі й революція!

Л. Нигрицький

ВСЯЧИНА

Зажидження і поневолення світової преси капіталом страшне. Dr. J. Eberle (визначний католицький публіцист, редактор знаменитої „Schoenere Zukunft“) у

своєму творі „Grossmacht Presse“ подає такі дані. В Німеччині $\frac{3}{4}$ преси в руках жидівських капіталістів; часописи з найбільшим накладом прим. „Berliner Tageblatt“

й і. закупили жиди згл. посадили в них своїх редакторів. Пресові бюро та агенції анонсів у жидівських руках (прим. бюро Вольфа, агенція Рудольфа Моссе [власливо Рубін Мозес]). Головну вагу кладуть жиди на запанування над культурою; звідси закупно ними літературних та мистецьких і родинних журналів („Die Literatur“ — „Deutsche Hausfrau“ — „Die Dame“ — „Gruene Post“ (захвалявана щиро „Українським Голосом“ з Перемишля) т. и. Всякого жиди хвалиться в них попід небеса; про католиків панує засновок *totschweigen*. Щоб краще дурманити людей позмінювали жиди свої назвиська. Ось кілька примірів популярних жидів-письменників згл. публіцистів [у скобках жидівське дійсне назвисько:] Felix Salten (F. Salzman), Gustav Meyrink (G. Meyer), Roda-Roda (Fr. Rosenfeld) і т. п. Знаний історик нім. літератури Bartels каже: „Дві треті, якщо не три четверті всіх часописів у Німеччині стоять жидам до послуг.“

Про Австрію писав E. von Hartmann: „У сусідній Австрії жиди близькі того, щоб зробити з усеї преси свій жидівський монополь“. Писав він це перед 50 роками; сьогодні сталося це майже дійсністю; прим. у Відні — коли взяти під увагу поширення, вплив, обем і т. п. часописів — видно, що 90% щоденників у жидівських руках; у їх же руках уся соціал-демократична преса. Кілька примірників: „Neue Freie Presse“ — „Kronenzeitung“ — „Arbeiterzeitung“ (соц. дем.) і пр. Наклади їх 70—250 тисяч; супроти них стоять наклади христ. або тільки арійських часописів: 15—32 тисячів.

Мадярський професор Dr. Vecsey каже, що мадярська ліберальна

й соціалдемократична преса є вся заєдно в жидівських руках; радикальна по більшій часті.

Не краще і з Францією. Henri Rochefort висловився ще в 1894. р. до Н. Bahra ось так: „Гляньте на пресу — нема вже більше французької преси: усе в руках жидів.“ Знаний нім. письменник Stew. Houston Chamberlain каже: „⁹/₁₀ париських журналістів є родом з Франкфурту н. М. згл. Польщі“ — очевидно все жиди. А до того поприбирали ще.. аристократичні назвиська, хоч самі ширять „демократію.“ Прим. Ernest de la Jeunesse (власн. Kohn), Saint Georges de Bouhelier (власн. Letellier), Adrien Vély (Levy) і т. п.

В англійській пресі займають жиди провідне становище. Власником „Times“ — „Daily Mail“ і пр. найбільших часописів (у накладі поверх 30 мільонів тижнево) був міністр преси за війни лорд Northcliffe (родом зі жидівського Франкфурту — назвисько Stern). Бюро Reuter теж жидівське.

„В Італії“ — пиша *Civiltà Cattolica* — „публичну, літературну думку фабрикується в гетто й синагогах.“ Усі більші часописи а також агенція Стефані в жид. руках.

Ще гірше стоїть справа зі Зєдин. Держ. Півн. Америки. Проф. В. Зомбарт каже, що т. зв. „американізм“ це ніщо инше, а просто „розпущений дух жидівства.“ Всі сливе більші часописи в руках жидів; по прочих сидять жиди редактори. Католики не мають ані одного дневника.

Не дивними отже будуть для нас слова E. von Hartmann'a: „Жидівство творить велику кліку, яка рівночасно опанувала більшу частину преси й через неї панує переважно над публичною гадкою.“

Нагороду Нобля за 1927. одержала італійська письменниця Грація Деледда. В особистім життю католичка; проте в своїх творах не змогла виявити свого католицизму а навпаки підпала під вплив ляїцистичних напрямків. Вихвалюванне поганства, яке слідне в її творах, та подекуди протицерковні випадки не дають нам змоги поручити отсю нову славу.

*

Другим накладом вийшла по німецьки історія франц. сучасної літератури пера, знаного літ. критика Оттона Форст де Баталія (Otto Forst de Battaglia, Französische Literatur der Gegenwart, 1870 — 1924). Написана легко й переглядно послужить добрим підручником для пізнання новочасного франц. письменства. Цінна ще й тим, що ясно узгляднює й підчеркає вихід і значіння католицьких белетристів, а не промовчує їх, як це роблять звичайно новочасні „поступові“ історики літератури.

*

Два нові романи вийшли в українській мові — річи, про які варта булоб ширше згадати. Є ними „Полтава“ Б. Лепкого, та „У споконвічному вері“ В. Лопушанського. На жаль „культурні“ видавці вважають видно, що рецензент повинен не то похвальну рецензію написати, але ще й сам книжку купити... Отже мовчимо й будемо мовчати.

*

В Коломій повстало (на взір польського масонського, лубочного видавництва „Rój“) в-цтво „Ряст.“ Виходить місячно книжочками по 50 с. Дешево, але вибір авторів теж дешевий: батько Трильовський і церковний всезнайко, А. Чайковський — не ворожать добра. Не хочемо псувати інте-

ресу і доброго впрочім помислу; звертаємо тільки увагу й бажаємо щиро кращого вибору і творів і авторів.

*

В-цтво „Ізмарагд“ (веде член радикальної партії М. Матчак, знаний зі статей проти „клерикалізму“ в „Гром. Голосі“) розвиває щораз то „кращу“ діяльність. Видано досі твори: порнографа Еверса, апостата К. Дойля, жида Цвайґа, комуніста-жида Пільняка; друкує знаного порнографа Арцибашева та комуніста Зощенка. А крім того отворило визичальню книжок у Львові й має отворити чи вже теж отворило філії в Дрогобичі і Стрию. Засада тих визичалень: усяка книжка добра для всякого. Бо мовляв „dem Reinen ist alles rein“... Все, мовляв, „поза межами добра й зла“ стоять. Не диво: директор радикал, співробітник комуніст В. Бобинський і т. п.

*

Згаданий В. Бобинський відновив видавання комуністичного місячника „Вікна.“ Вийшло досі 4 числа. В останнім маємо спроби створити і Галичині вогнище комуністичного красного письменства. До цього числа дописує вже багато нових сил; деякі дуже ще невіробилені. Як не як, а грізне тemento для наших сварливих католиків: „nie czas żałować róz, gdy lasy płoną“..

*

Видав-цтва наших католиків сплять; рухаються тільки „УХО“, — ОО. Василяни (дуже слабо) — та „Добра Книжка.“ Перше й останне дають трохи протисектанської й антибільшовицької популярної лектури („А. Б. — Большевики й селянство“ — Д. К. — 0.40 зл.; „А. Б. — Жінка й дитина на Радянщині“ — Д. К. 0.40 зл.;

„Я. Л. — Секти й сектанти“ — УХО. — 0,50 зл.; „Епп. Няраді — Життя св. Кирила й Методія“ — УХО. — 0,80 зл.; „Ушенічник — Основи соціології“ — УХО — 3 зл.) Все те супроти залуванню радикальних, більшовицьких і сектанських брошур — зеренце піску. М. і. кольпортує більшовицьку „культуру“ в нас книгарня Н. Т. і. Шевченка (також „твори“ протирелігійної секції). Щоби хтось не сказав, що брешу, прошу: зайдіть та погляньте на виставку книгарні.

В кождім селі й місті повинна заснуватися секція УХО. для оборони віри: через кольпортажу видань можна багато доброго зробити, а бодай запобігти злу. Навіть ворсги УХО. повинні зрозуміти, що далеко важніше те, щоби взагалі було християнство, ніж те, яке воно має бути. Ліпше прецінь, щоби люди були християнами західняками, ніж щоби взагалі ними не були. (Хоч, що правда, будуть і такі: тими днями я чув від одного „католика“, що він волить читати „Сельроба“ як „Нову Зорю.“ Чому? Бо... вона стоїть за єпископом!)

„Бібліотека Історичних Повістей“ скінчила перший рік видавництва. Добір авторів та творів дуже слабкий; видавництво виправдує його тим, що „красне письменство у справжньому того слова розумінні не знаходить відповідної кількості читачів,“ щоби оплачувалося. В усякім випадку видатство заслуговує на підтримку катол. кругів, хоч би вже з тієї рації, що ведуть його католики й добрі творів не є ні в чім противний вірі згл. обичаям.

*

На початку лютого розпочала свою працю кафедра жидівської культури при УАН. На чолі її поставлено проф. Й. І. Ліберберга, котрого призначено за згодою Укр. Акад. Наук.

В неділю 22 січня 1928 р. відбулося в Чернівцях заходом Т-ва „Буковинський Кобзар“ свято в 40 ліття роковин смерті Д. Ю. Федьковича.

Союз Українок в Подєбрдах 22 січня 1928 р. влаштував академію в пам'ять 8-мої річниці смерті української письменниці М. Кобринської.

НАЙНОВІЩУ ПРАЦЮ *В. Липинського*
ХАМ І ЯФЕТ

можна набути в усіх українських книгарнях і в адміністрації нашого журналу.

Ціна книжки 0,90 зол.